Hazırlayan
Gürer Karagedikli

90 SORUDA LOZAN

BARIŞ ANTLAŞMASI

90 YILDÖNÜMÜNDE

Bilgi
bilgi yayınevi

SERTİFİKA NO 15033

ISBN 978 - 975 - 22 - 0488 -1
2013 . 06 . Y . 0105 . 4877

Birinci Basım
Kasım 2013

BİLGİ YAYINEVİ
Merkez: Meşrutiyet Cd., No: 46/A, Yenişehir 06420 / ANKARA
Tlf.: (0-312) 434 49 98/ 434 49 99/ 431 81 22 • Faks: (0-312) 431 77 58
Temsilcilik: İstiklâl Cd., Beyoğlu İş Mrk., No: 187,
Kat: 1/133, Beyoğlu 34433 / İSTANBUL
Tlf.: (0-212) 244 16 51 - 244 16 53 • Faks: (0-212) 244 16 49

BİLGİ KİTABEVİ
Sakarya Cd., No: 8/A, Kızılay 06420 / ANKARA
Tlf.: (0-312) 434 41 06 • Faks: (0-312) 433 19 36

BİLGİ DAĞITIM
Gülbahar Mh., Gülbağ Cd., No: 33, A-B Blok,
Mecidiyeköy 34387/ İSTANBUL
Tlf.: (0-212) 217 63 40 - 44 • (0-212) 522 52 01
Faks: (0-212) 217 63 45 • (0-212) 527 41 19

www.bilgiyayinevi.com.tr • info@bilgiyayinevi.com.tr

90. YILDÖNÜMÜNDE
90 SORUDA
LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

Hazırlayan

GÜRER KARAGEDİKLİ

BİLGİ YAYINEVİ

kapak: murat sayın
fotoğraflar: inönü vakfı arşivi
karikatürler: derso (inönü vakfı arşivi)

Bu kitabın yayın hakkı,
İnönü Vakfı'yla yapılan sözleşme gereği
Bilgi Yayınevi Basım Dağıtım
Kitabevi ve Kırtasiye A.Ş.'ye aittir.
Kaynak gösterilmeden kitaptan
alıntı yapılamaz; yayınevinin yazılı
izni olmadan radyo ve televizyona
uyarlanamaz; oyun, film, elektronik kitap,
CD ya da manyetik bant haline getirilemez;
fotokopi ya da herhangi bir
yöntemle çoğaltılamaz.

baskı: pelin ofset
(0-312) 395 25 80-81
sertifika no: 16157

İ Ç İ N D E K İ L E R

KİTAP HAKKINDA (Özden Toker) *7*

ÖNSÖZ (Gürer Karagedikli) *9*

GİRİŞ *13*

SORULAR VE YANITLAR *17*

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA *77*

FOTOĞRAFLAR *79*

KİŞİ ADLARI DİZİNİ *89*

SORULAR DİZİNİ *91*

HARİTA
Sevr ve Lozan Antlaşmalarına Göre Türkiye
(Arka kapak içi)

KİTAP HAKKINDA

İnönü Vakfı olarak **Lozan Barış Antlaşması** üzerinde yaptığımız her çalışma döneminde, aklıma gençlere dönüp, onların fikrini almak gelirdi. Onlar bu Konferansı, bu Antlaşmayı nasıl görüyorlardı, meraklarını uyandıran konular, meseleler nelerdi?

Nihayet Lozan'ın 90. Yıldönümü etkinliklerini hazırlarken bu amacıma ulaşabildiğimi ümit ediyorum.

Gençlerin merak ettikleri, daha çok bilgi edinmek ihtiyacını duydukları soruları içeren, kolayca başvurabilecekleri bir kitapla okuyucularımızın karşısına çıkıyoruz.

Lozan Barış Antlaşması ile ilgili sayıca olmasa bile nitelik olarak çok değerli, doyurucu yayınlar var. Rahmetli **Prof. Dr. Seha L. Meray**'ın ***Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar-Belgeler)*** adı altında 8 ciltlik eseri şüphesiz en önemlilerinden biri. Konferansın gizli tutulan hiçbir belgesinin mevcut bulunmadığını ispat edercesine bütün yazışmaları anlaşmaları bir arada açıklıyor.

Emekli Büyükelçi, araştırmacı **Bilâl N. Şimşir** ise **Lozan Barış Antlaşması**'nı tümüyle ele alarak, ***Lozan Günlüğü***'nde değişik yönlerini tahlil ediyor ve bizlere zevkle okunacak eserler sunmaya devam ediyor.

Elinizdeki bu kitap yukarıda sözünü ettiğimiz akademik eserlerden çok farklı.

Biz burada sadece Lozan'ın 90. Yıldönümünde gençlerin, üniversite öğrencilerinin, antlaşmada dikkatlerini çeken, açıklanmasını istedikleri 90 sorunun cevabını vermeye çalıştık.

Kendilerine özgü bakış açıları ile bizim ufkumuzu açtılar. Onlardan çok şey öğrendik.

Atatürk bize küçükken, hep;

"Çocuklar kendinize güvenin soru sorun" derdi. Hiç unutmadım.

Her yaştaki sevgili gençlerimiz, değerli okurlarımız, sizler de kendinize güvenip, sorular sormaya devam edin.

Özden TOKER
İnönü Vakfı Başkanı

ÖNSÖZ

Lozan Barış Antlaşması'nın 90. yıldönümü dolayısıyla hazırlanan bu kitap, konu üzerine yapılan yeni bir araştırma değildir. Lozan Konferansı ve Antlaşması hakkında üniversite öğrencilerinin merak ettikleri ya da açıklamasını bulamadıkları soruları, konuya ilişkin birinci ve ikinci el kaynaklardan yararlanarak yanıtlayan bir çalışmadır. Geçen sene hocam **Prof. Dr. Seçil Karal Akgün**, Lozan'ın 90. Yıldönümü dolayısıyla, biraz da konuya gençlerin ilgisini artırabilmek için, öğrencilerden Lozan Konferansı ve/veya Antlaşmasıyla ilgili merak ettikleri noktaları içeren sorular toplayıp açıklamaları bir kitapçıkta yanıtlamanın ilginç olacağını söyleyerek bunu üstlenmemi önerdiğinde, ODTÜ'de Devrim Tarihi dersleri veren bir öğretim görevlisi olmama rağmen, böyle bir sorumluluğun altına girmek açıkçası ilkin beni korkuttu. Ne ki, gençlerin aklında yanıtsız kalan ve akla çok fazla gelmeyen bazı soruların yanıtlanmasının önemli olduğunu düşünerek öneriyi kabul ettim. Başlangıcından, kitaba konulan en son noktaya kadar hocamın varlığını hissetmek en büyük desteğimdi. O olmadan projeyi kitaba dönüştürmem mümkün olmayacaktı. Kendisine minnettarım.

Çalışmanın başlangıç işi olarak, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin ikinci sınıfında verilen **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi** dersini alan farklı bölümlerden öğrencilerimden, akıllarındaki Lozan ile ilgili yanıtlanmamış soruları kâğıda dökmelerini istedim. Onlar da merak ettikleri, eksik ya da yanlış bildiklerini öne sürdükleri konularla ilgili sorularını

bana ilettiler. Haliyle sorulan soru sayısı 90 taneden fazlaydı. Bu sorular içinden, Lozan'ın 90. Yıldönümü nedeniyle 90 soru seçtim. Birbirinin tekrarı olan ve çok benzerlik gösteren soruları eledim. Sorulan sorularda, kurgu ya da kelime hataları dışında bir düzeltme yapmadım. Yani, öğrencilerin ifade biçimine sadık kaldım. Sonuçta Lozan'ın 90. Yıldönümü nedeni ile 90 soruyla sınırlamak istediğimiz bu çalışmada, soruların tamamı tarih disiplininin gereklerine sadık kalınarak cevaplandırıldı; varsayımlar üzerine kurulu yanıtlardan –soru o yönde olsa da– uzak duruldu. Soruları ile bu kitabın ana kısmını oluşturdukları için, isimlerini tek tek sayamayacağım ODTÜ'lü öğrencilerime teşekkür ediyorum.

Öğrencilerimin sorduğu soruları incelerken, geçen yıllara rağmen bazı konuların hâlâ çok açık anlaşılmadığını gördüm. Yani, Antlaşmanın akademik çalışmalarda sıkça vurgulanan noktaları olduğu kadar, daha önceden çok merak edilmemiş bazı olayların da açıklama beklediğini fark ettim. İste bu soruların yanıtlarını hazırlarken dönemin Türk ve yabancı gazetelerinden, değişik ülkelerden Lozan'a giden delegelerin ve katılımcıların güncelerine; resmi yazışmalardan Antlaşmanın tam metnine kadar birçok kaynak türünden yararlandım.

Lozan Konferansı'nda yapılan görüşmeler sonunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması, dünyaya duyurulmasından birkaç ay sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin tapu senedidir. Ancak, elinizdeki kitap bu tapu senedinin tüm uzamlarına vurgu yapan bir çalışma olarak tasarlanmadı. Üniversite öğrencilerinin sorduğu 90 soru ile sınırlandırılmış küçük bir çalışmanın böyle bir iddiadan uzak durduğunu okuyucuların anlayışla karşılayacağını umuyorum. Çalışmam sırasında bir

tarihçi olarak, gerek Lozan Konferansı'nın, gerek Antlaşma metninin özellikle genç kuşaklar tarafından daha iyi anlaşılması için daha ayrıntılı çalışmalar yapılması gerektiğini bir kez daha anladım. Dolayısıyla, dünyada 1923'ten bu yana geçerliliğini koruyan ender antlaşmalardan biri olan; ancak günümüzde bazı çevrelerde eleştirilen ve hatta yargılanan Lozan Antlaşması'nın araştırmacılar ve sosyal bilimciler tarafından tekrar ve farklı açılardan ele alınmasının doğru ve işlevsel olacağını düşünmekteyim. Bu bağlamda, gençlerin sorularını içeren bu çalışmanın eksik ya da yanlış bilgiden kaynaklanan bir boşluğu da dolduracağını ümit etmekteyim.

Elinizdeki kitabın hazırlanmasında öncelikli teşekkür borcum, Pembe Köşk'ün kapısını ve kütüphanesini bana açan İnönü Vakfı Başkanı Sayın **Özden Toker**'e. Sayın **Özden Toker** –aynı zamanda **İsmet İnönü**'nün kızı olarak– Lozan, babası ve özellikle de annesi **Mevhibe İnönü** hakkında kitaplarda rastlayamayacağımız bilgileri benimle paylaştı. Çalışmanın görsel malzemesi için, **İnönü Vakfı** çalışanlarına, hem **İnönü** ailesine ait kişisel fotoğraflardan hem de **Derso**'nun Lozan Konferansı sırasında çizdiği barış görüşmelerini yansıtan karikatürlerinden yararlanmam için yardımlarına teşekkür ederim. Bilgi Yayınevi'nin editörü Sayın **Biray Üstüner**'e de metni defalarca gözden geçirip düzeltmeleri yaptığı için teşekkür ederim. Tüm eksikliklerden ve hatalardan doğal olarak şahsen sorumlu olduğum bu kitabın gençlere ve Lozan hakkında temel bilgi edinmek isteyen okurlarımıza yararlı olmasını dilerim.

Gürer Karagedikli
Ankara, 2013

GİRİŞ

8 Kasım 1922 günü, İstanbul Sirkeci Tren İstasyonu'nda büyük bir kalabalık Lozan'a gidecek trenin hareket etmesini bekliyordu. Kalabalığın büyük bir coşku ile gardan ayrılmasını beklediği bu trende, uzun bir mücadelenin ardından düşmanı Anadolu'dan kovan kadrodan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıracak barış konferansına katılmak üzere görevlendirdiği isimler bulunuyordu. Bu isimler arasında, Baş Delege **İsmet (İnönü) Paşa** ve ikinci Delege **Dr. Rıza Nur** ile beraber öbür temsilciler bulunuyordu. Uzun ve yorucu bir yolculuğun ardından Lozan'a ulaştı Türk Heyeti. Çok uzun bir savaşın ve mücadelenin ardından gelinen bu nokta Türkiye için aslında bir sonuçtan çok yeni bir başlangıçtı. Peki bu başlangıca nasıl gelinmişti?

Birinci Dünya Savaşı dört yıl sürdükten sonra 1918 güzünde silahlar susmuş, İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya) ile İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan) arasında önce ateşkes, ardından barış antlaşmaları imzalanmıştı. Bir barış çağrısı yaparak savaşın sonlanmasını sağlayan Amerika Cumhurbaşkanı **Wilson**'un belirlediği, uluslara, üzerinde yaşadıkları topraklarda egemenlik hakkı tanınması esas alınarak gerçekleşen ateşkes antlaşmalarından sonra İtilaf Devletlerinin 1919 yılı başında barış koşullarını görüşmek üzere topladığı Paris Barış Konferansı çerçevesinde Almanya ile imzalanan **Versailles** barışını Avusturya ile **Saint-Germain**, Macaristan ile **Trianon**, ardından Bulgaristan ile yapılan **Neuilly Barış**

Antlaşması izlemişti. Osmanlı Devleti ile de ilkin 30 Ekim 1918 tarihinde **Mondros Ateşkes Antlaşması** imzalanmışsa da, bu antlaşmanın gözardı edilerek Türklerin yaşadığı Anadolu topraklarının işgal edilmesine gösterilen tepkilerden dolayı 1920 yılının Ağustos ayına kadar bir barış antlaşması imzalanamamıştı.

İşgaller sırasında Yunanistan, İngiltere ve Fransa'nın yönlendirmesiyle 15 Mayıs 1919 günü İzmir'e asker çıkarırken çok kan dökülmesi işgalleri izleyen yerel tepkilerin büyümesine yol açınca Padişah **Vahdettin** karşı koymaları bastırmak üzere **Mustafa Kemal Paşa**'yı Anadolu'da görevlendirmişti. Oysa Karadeniz Bölgesi'nden Anadolu içlerine doğru uzanan geniş bir alanın yetkilisi olarak 19 Mayıs günü Samsun'a çıkan **Mustafa Kemal Paşa** tepkilere engel olmak yerine **Kuvayı Milliye**'yi (ulusal gücü) örgütleyip ulusal bağımsızlık savaşına dönüştürmeye koyuldu. 24 Haziranda Amasya'dan bir genelge yayımlayarak örgütlenmeyi gerçekleştirmek üzere bir kongre düzenleneceğini duyurdu ve 4 Eylülde yurdun her yöresinden temsilcilerin çağrılı olduğu **Sivas Kongresi**'ni topladı. Bu Kongrede, yaygınlaşan işgallerle Osmanlı hükümeti ülkedeki idari ve askeri gücünü yitirmiş olduğundan **Mustafa Kemal Paşa** yönetiminde ulusal bir direniş heyeti kuruldu; örgütlenen mücadelenin amacı ve ana hatları **Misak-ı Milli** olarak duyurulmak üzere belirlendi ve haksız işgaller sürerken bir barış antlaşmasının kabul edilmeyeceği dünyaya bildirildi. Ne var ki, Anadolu'daki örgütlenmeyi görmezden gelen İtilaf Devletleri Paris yakınındaki **Sevr**'de Osmanlılara dayatılacak barış antlaşmasını hazırlarken, ulusal güçler de Ankara'da antlaşmaya karşı duracak siyasal gücü temsil etmek üzere **Büyük Millet Meclisi**'ni açtılar. Bu meclis 23 Nisan günü barış antlaşmasını imzalamaya hazırlanan İstanbul hükümetinden ayrı bir hükümet kurarak

çalışmalarına başlarken, Paris'e gönderilen Osmanlı Heyeti 10 Ağustos 1920'de **Sevr Antlaşması**'nı imzaladı. İmzanın hemen ardından, İzmir'de bulunan Yunan kuvvetleri Anadolu içlerine ilerlemeye başlayınca **Kurtuluş Savaşı** topyekûn bir milli mücadeleye dönüştü. Böylece Sevr'i imzalayan İstanbul hükümeti ile onu tanımayan Ankara hükümetinden oluşan ikili siyasal yapı **Lozan Barış Konferansı** görüşmelerine kadar sürdü.

1919'da başlayıp 1922 tarihinde **Büyük Taarruz** ile son bulan **Kurtuluş Savaşı** döneminde Ankara hükümetinin kurduğu düzenli ordu Anadolu'da hem Yunanistan, İtalya ve Fransa' nın askeri birliklerine karşı, hem de İngiltere'nin desteğiyle İstanbul hükümetinin ulusal güçleri durdurmak üzere kurduğu Kuva-yı İnzibatiyye'ye karşı savaştı. 1921 Temmuzunda Fransız, ardından İtalyan güçlerinin Anadolu'dan çekilmesi, 1922 Eylülünde de Yunan askerlerinin İzmir'den çıkarılmasından sonra yapılan **Mudanya Mütarekesi**, yaklaşık üç yıl süren çarpışmaların sonunu getirdi. Büyük devletlerin, çıkarları doğrultusunda belirleyerek bir an önce yazıya dökmeyi amaçladıkları istekleri ise ancak Mudanya'da zemini hazırlanan **Lozan Konferansı**'nı izleyen barış antlaşmasıyla son bulacaktı. Peki, üniversite öğrencilerinin bu konferans ve antlaşmaya ilişkin daha ayrıntılı öğrenmek istedikleri ne gibi noktalar var? İlerleyen sayfalarda 90 soru üzerinden bu noktalar ele alınmaya çalışılacaktır.

SORULAR VE YANITLAR

1. BÜYÜK ÜLKELER İÇİN, OSMANLI DEVLETİ'Nİ DE YAKINDAN İLGİLENDİREN AKDENİZ'İN ÖNEMİ NEYDİ?

Üç kıtanın birleştiği noktada önemli bir ulaşım yolu olan Akdeniz, eski çağlardan beri değişik uygarlıkların mal, bilgi ve kültür değişiminde en önemli bölge olmuştur. Stratejik ve coğrafi özellikleriyle çevresinde birçok ileri uygarlığın doğmasına ve gelişimine olanak sağlayarak modern dönemlere kadar önemli deniz savaşlarına da sahne olmuştur. Fenikeliler ve Romalılar ilk çağlarda; Cenevizliler ve Venedikliler ortaçağda; Venedikliler ve Osmanlılar erken modern dönemde büyük deniz güçleriyle Akdeniz'e egemen olmuşlardır.

Doğunun lüks maddeleriyle batının hammaddelerinin zaten önemli alışveriş alanı olan ve 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin neredeyse bir iç denizi durumuna gelen Akdeniz, 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Avrupa ve Asya'yı birbirine bağladığından –ayrıca Hindistan ve Uzakdoğu yolunun da can damarı haline geldiğinden– emperyalist ülkeler için vazgeçilmez bir ticaret yolu olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu denizdeki egemenliği 18. yüzyılın sonunda sarsılmaya başlamış, zamanla Malta, Kıbrıs ve Süveyş Kanalı gibi Akdeniz'in mühim noktaları İngilizlerin eline geçmiştir.

2. SEVR ANTLAŞMASI'NIN İÇERİĞİ NEYDİ?

Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin askeri gücüne son verirken, Sevr Antlaşması Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin elinde kalan toprakların hangi kısımlarının kimlere paylaştırılacağını belirliyordu. Bu antlaşmayla, İstanbul'un uluslararası bir konuma sahip olması sağlanırken, İzmir dahil tüm Batı Anadolu Yunanistan'ın egemenliğinde olacak ve Doğu Anadolu'da Altı Vilayet[1] olarak adlandırılan bölgede bağımsız bir Ermenistan, Suriye ile Irak arasında da Kürt devleti kurulacaktı. Musul dahil Mezopotamya ve Arap toprakları İngiltere'ye; Suriye, Urfa-Mardin ve Kilikya olarak anılan Adana-Mersin yöresi Fransa'ya, Antalya yöresi İtalya'ya bırakılacaktı. Ordusu ve donanması, ağır silahları olmamak üzere sembolik bir sayıya indirilen Osmanlı Devleti'nin adliye, maliye, bayındırlık ve denizciliği ile eğitim dahil tüm kurumları; kara sınırları ile Boğazlar doğrudan doğruya yabancı kontrolü altında bulunacaktı. Kapitülasyonlardan bütün devletler yararlanabileceklerdi. Böylece büyük devletler Akdeniz egemenliğine de sahip olacaklardı.

3. BÜYÜK DEVLETLERİN KURTULUŞ SAVAŞI SONUNDA OSMANLI'YA BAKIŞLARI NEYDİ?

Ankara hükümetinin ayrı bir yapı olduğunu kabul etmekle birlikte Türk topraklarındaki çıkarlarını korumak isteyen büyük devletler hâlâ kendi güdümlerinde bir Osmanlı hükümetinin sürdüğünü görmek istiyorlardı.

1) Bu iller, Sivas, Erzurum, Van, Bitlis, Mamuretülaziz (Elazığ) ve Diyarbakır'dı.

Bu nedenle Lozan'a Ankara ve İstanbul hükümetlerinin birlikte katılmalarını istemişlerdi.

4. LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİ NASIL KARARLAŞTİRILDI?

Daha Mudanya görüşmeleri sürerken, Ankara Hükümeti "Büyük Güçlere" verdiği bir nota ile, barış görüşmelerinin 20 Ekimde İzmir'de toplanmasını önermişti. Ne var ki Müttefik güçler Ankara'nın bu önerisini kabul etmemişler ve barış görüşmelerinin yapılacağı yer olarak İsviçre'nin Lozan şehrini seçmişlerdi.

5. LOZAN BARIŞ KONFERANSI KURTULUŞ SAVAŞI'NI MI YOKSA DÜNYA SAVAŞI'NI MI BİTİRMEK İÇİN TOPLANDI?

Büyük Taarruz sonunda imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Türk Kurtuluş Savaşı sona ermiştir. Aslında Müttefikler Kurtuluş Savaşı'na Birinci Dünya Savaşı'nın bir devamı olarak da baktıklarından, Lozan Konferansı'nın bu savaşı bitirmek amacıyla toplandığını kabul ettirmek istiyorlardı. Oysa Türkiye için Konferans, Türk ulusunun bağımsızlığı için çarpıştığı Kurtuluş Savaşı'nın sonunu getirecek bir toplantıydı. Dolayısıyla Lozan Konferansı her iki savaşın da sonunu getirmek üzere toplanmıştı. Bu durum, görüşmelere katılan devletlerin arasında Japonya gibi Türklerle savaşı olmayan bazı devletlerin bulunmasından da anlaşılmaktadır.

6. LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİNE TÜRKİYE HANGİ ÇERÇEVEDE DAVET EDİLMİŞTİR?

Barış görüşmelerine Türkiye adına hem İstanbul hem de Ankara hükümetleri davet edilmiştir.

7. LOZAN GÖRÜŞMELERİNE HALİFELİK MAKAMINI TEMSİLEN HALİFE BİZZAT NEDEN ÇAĞRILMADI?

Mudanya barış görüşmelerinde, Türkiye'de ya da tarafsız başka bir ülkede kalıcı barışın gerçekleşmesi için bir barış konferansı yapılacağı karara bağlanmıştı. Bu görüşmelere, taraf olan ülkelerin Dışişleri Bakanlarının katılacağı duyurulmuştu. Dolayısıyla, görüşmelere Halifenin bizzat katılması zaten teknik olarak söz konusu değildi.

8. KURTULUŞ SAVAŞI'NA KARŞI ÇIKAN VE YILLARCA ULUSAL GÜÇLERE KARŞI TAVIR ALAN İSTANBUL HÜKÜMETİ LOZAN'DA TEMSİL EDİLME İSTEĞİNİ NASIL GEREKÇELENDİRMİŞTİR?

İstanbul Hükümeti Sadrazamı **Tevfik Paşa**, "Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesi'ne" gönderdiği telgrafında *"Konferansa, hem Babıâli hem de Büyük Millet Meclisi davet edilmiştir. Babıâli ile Büyük Millet Meclisi arasında gerçek bir ikilik düşünülemez. Babıâli, tüm baskılara rağmen Sevr Antlaşması'nı onaylamamış ve işgalin etkisini azaltmak için çalışmıştır. Yüksek vatan menfaatleri uğrunda birlik sağlanması bugün şart olmuştur. Bu yüzden memleketin geleceği ve hakların savunulması konularını müzakere etmek için Büyük Millet Meclisi'nce tayin edilecek bir kişinin özel talimatla gönderilmesi, eğer bu uygun görülmezse heyetimizden **Ziya Paşa**'nın*

oraya gönderileceği beyan olunur"[2] diyerek Milli Mücadele'nin başarısında İstanbul hükümeti adına pay sahibi olmak istemiştir.

9. LOZAN'A TÜRKİYE'Yİ TEMSİLEN NEDEN YALNIZCA ANKARA HÜKÜMETİ GİTMİŞTİR?

Müttefiklerin, hem TBMM hükümetini, hem de İstanbul hükümetini barış görüşmelerine davet etmeleri, Türkiye'de iki başlı hükümet olduğu görünümünü yaratmış, Türk tarafını hangi hükümetin temsil edeceği sorununu doğurmuştur. **Mustafa Kemal Paşa** kısa bir süre önce Müttefiklere Türkiye'nin tek temsilcisinin TBMM hükümeti olduğunu zaten bildirdiğinden (kısa bir süre sonra da Saltanat kaldırılmıştır. Bkz. 11. Soru), Ankara'nın isteği doğrultusunda sadece Ankara hükümeti Lozan'a gitmiştir.

10. SALTANAT NEDEN KALDIRILDI?

Sadrazam **Tevfik Paşa**'nın telgrafında belirttiği durum, Meclis'te zaten tanınmayan İstanbul hükümetinin yanı sıra Saltanat konusunu da gündeme getirmişti. Saltanatı kaldırmak için uygun bir ortam bekleyen **Mustafa Kemal Paşa,** Müttefiklerin ikilik çıkaracak çağrısını iyi kullanmış ve sorunun tümden çözümü için Saltanatın kaldırılmasının TBMM'de görüşülmesini sağlamıştır. 1 Kasım 1922'de **Dr. Rıza Nur** ve arkadaşlarının Meclis'te verdikleri önerge üzerine yapılan görüşmeler sonunda Saltanat kaldırılmıştır. Böylelikle İstanbul hükümetinin Lozan görüşmelerine katılması engellenmiş ve yalnızca TBMM hükümetini temsilen bir heyet gönderilmiştir.

2) ***Nutuk***, Cilt III, İstanbul, 1967, s.1238.

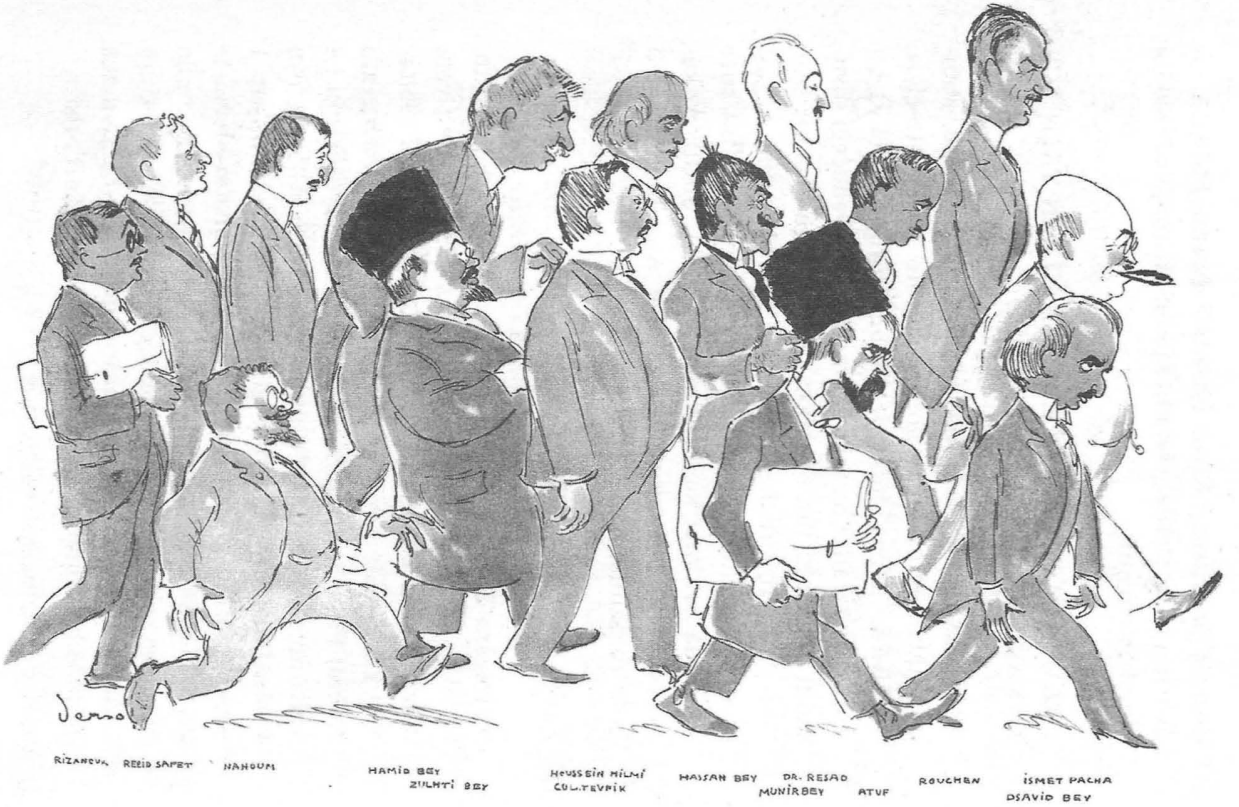

Derso'nun çizimiyle Türk Heyeti üyeleri.

11. İTİLAF DEVLETLERİ İKİLİK YARATMAK AMACIYLA İSTANBUL HÜKÜMETİNİ KONFERANSA ÇAĞIRARAK BU HÜKÜMETİ TÜRKİYE ÜZERİNDE HAK SAHİBİ OLARAK TANIDIĞINI ANLATMAK İSTEMİŞTİ. TBMM SALTANATI BUNA RAĞMEN KALDIRIRKEN BÜYÜK DEVLETLER BU KURUMU ULUSLARARASI GARANTİYE ALARAK KORUMAYI NİÇİN DÜŞÜNMEMİŞLERDİR?

TBMM Hükümeti Halifeliği yerinde bırakarak Saltanatı kaldırmıştı. Sömürgelerinde milyonlarca Müslümanın yaşadığı İtilaf Devletleri için önemli olan, zaten Hilafetin yerinde kalmasıydı. Bu nedenle Saltanatın kaldırılmasına pek büyük bir tepki gösterilmedi. Aksine İstanbul hükümetinin varlığı son bulunca Müttefik Devletlerin olağanüstü komiserleri Lozan'daki konferansa sadece Büyük Millet Meclisi Heyetinin davet edildiğini bir nota ile TBMM'nin İstanbul'daki temsilcisine haber verdiler.

12. LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİNE TÜRK HEYETİ BAŞKANI OLARAK NEDEN İSMET PAŞA KATILDI?

Kurtuluş Savaşı'na geç katılmasına rağmen **İsmet Paşa, Mustafa Kemal**'in en güvendiği kimse ve Kurtuluş Savaşı'nı yürütenler arasında en önemli isimlerinden biri olmuştur. Bu onun heyet başkanı olarak Lozan'a gönderilmesinin en önde nedenleri arasında yer alırken, Mudanya Bırakışması görüşmelerinde gösterdiği diplomatik yetenek de aynı derecede önem taşımaktadır. Bu konferansta kazandığı başarılarıyla **İsmet Paşa** bir asker olarak gittiği Mudanya'dan yeteneğini kanıtlamış bir diplomat olarak ayrılmıştır.

13. İSMET PAŞA'NIN BU GÖRÜŞMEYE KATILMASINI ÖZELLİKLE MUSTAFA KEMAL Mİ İSTEDİ?

Evet. Görüşmelere **İsmet Paşa**'nın başdelege olarak katılmasını **Mustafa Kemal** bizzat istemiştir. **İsmet Paşa**, ***Hatıralar***'ında böyle bir talebi olmadığını, ne var ki **Mustafa Kemal Paşa**'nın, Dışişleri Bakanı **Yusuf Kemal Tengirşenk**'in istifa etmesini sağlayarak kendisini Lozan'a giden Türk Heyetine başkan olarak görevlendirdiğini belirtmiştir.

14. İSMET PAŞA'NIN DİPLOMASİDE BÖYLE BİR BAŞARI GÖSTERMESİNİ SAĞLAYACAK EĞİTİM ALTYAPISI VAR MIYDI?

Yüksek eğitim kurumu olarak kurulan Darülfünun'un emekleme çağında olduğu **İsmet Paşa**'nın yetiştiği dönemde en ileri eğitim kurumu Askeri Okuldu. **İsmet Paşa**, Askeri Okul'da gördüğü eğitimin sağladığı altyapıyla oluşan, asker, kumandan ve siyasi kimliğiyle üstlendiği tüm görevlerde kendini daha da geliştirmiş, taktik ve strateji başta olmak üzere askeri ve sivil konuda donanım sahibi olmuştu. Nitekim kendisine çok büyük bir diplomatik deneyim kazandıran Mudanya Bırakışması görüşmeleri sırasında **İsmet Paşa**'nın İngiliz, Fransız ve İtalyan generallerine karşı kazandığı zafer de okul sıralarından başlayarak sürekli genişlettiği bilgilerinin ürünüydü.

15. İSMET PAŞA LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİNE KATILDIĞINDA KAÇ YAŞINDAYDI?

İsmet Paşa Lozan'a gittiği zaman 39 yaşındaydı.

16. İSMET PAŞA'YA ALTERNATİF OLARAK LOZAN'A GÖNDERİLECEK KİŞİLERİN KATKISI DAHA FAZLA OLABİLİR MİYDİ?

Lozan'da **İsmet Paşa**'ya göre diğer isimler daha başarılı olabilir miydi sorusunun yanıtı ancak kişisel bir varsayım olacağından tarih disiplini içinde cevaplandırılabilecek bir soru değildir.

17. LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NA NEDEN MUSTAFA KEMAL PAŞA DEĞİL DE İSMET PAŞA TÜRKİYE CUMHURİYETİ'Nİ TEMSİLEN KATILMIŞTIR? MUSTAFA KEMAL'İN TÜRK ULUSU LİDERİ OLMASINA RAĞMEN DİPLOMATİK SAHADA YER ALMAMASININ NEDENLERİ NELERDİR?

Katılımcı ülkelerin Lozan görüşmelerinde Dışişleri Bakanları düzeyinde temsil edilmeleri kararlaştırılmıştı. Dolayısıyla, o zamanlar TBMM Başkanı olan **Mustafa Kemal**'in katılması zaten teknik olarak söz konusu değildi. Öte yandan **Mustafa Kemal Paşa** da öncelikle iç işlerle ilgilenmeyi, gereken dış görevleri de yetkili gördüklerine paylaştırmayı yeğlemiştir.

18. LOZAN'A GİDEN TÜRK HEYETİ KİMLERDEN OLUŞMUŞTU?

Lozan'a kalabalık bir Türk Heyeti gitmiştir. Konferansa, Edirne Milletvekili ve Dışişleri Bakanı **İsmet Paşa** (Başmurahhas, Heyet Başkanı) başta olmak üzere, şu isimler katılmıştır:

Rıza Nur (ikinci delege), **Hasan Saka** (üçüncü delege).

Danışmanlar (müşavirler): 1. **Veli** (**Saltık**), Burdur mebusu; 2. **Zülfü** (**Tigrel**), Diyarbakır mebusu; 3. **Zekâi** (**Apaydın**), Adana mebusu; 4. **Celal** (**Bayar**), Manisa mebusu; 5. **Münir** (**Ertegün**), Dışişleri Hukuk Müşaviri; 6. **Muhtar** (**Çilli**), Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı; 7. **Şefik** (**Başman**), Maliye Teftiş Kurulu Başkanı; 8. **Seniyüddin** (**Başak**), Vakıflar Hukuk Müşaviri; 9. **Şevket** (**Doruker**), Deniz Yarbayı; 10. **Tevfik** (**Bıyıklıoğlu**), Kurmay Yarbay; 11. **Tahir** (**Taner**), Adalet Bakanlığı Müsteşarı; 12. **Nusret** (**Metya**), Dışişleri Hukuk Müşaviri; 13. **Yusuf Hikmet** (**Bayur**), Dışişleri Siyasi İşler Müdürü; 14. **Zühtü** (**Şahan**), Üniversite Profesörü; 15. **Fuat** (**Ağralı**), Maliye'de Genel Müdür; 16. **Mustafa Şeref** (**Özkan**), eski Bakan; 17. **Şükrü** (**Kaya**), Mülkiye Müfettişi; 18. **Hamit** (**Hasancan**), Kızılay II. Başkanı; 19. **Cavit Bey**, eski Maliye Bakanı; 20. **Haim Naum**, Mühendis Mektebi Fransızca Öğretmeni; 21. **Baha Bey**, Adalet Bakanlığı Mezhepler Müdürü; 22. **Ruşen Eşref** (**Ünaydın**), Basın Danışmanı; 23. **Yahya Kemal** (**Beyatlı**), Basın Danışmanı; 24. **Reşit Safvet** (**Atabinen**), Danışman ve Genel Sekreter.

Kâtipler: 1. **Ali** (**Türkgeldi**); 2. **Mehmet Ali** (**Nalin**); 3. **Cevat** (**Açıkalın**); 4. **Celâl Hazım** (**Arar**); 5. **Safvet** (**Şar**); 6. **Süleyman Saip** (**Kıran**), 7. **Dr. Nihat Reşat** (**Belger**), ve 8. **Rıfat Bey**. Zaman zaman Türkiye'nin Paris Temsilcisi **Ahmet Ferit** (**Tek**) ile yardımcısı **Hüseyin Ragıp** (**Baydur**) **Bey**'ler.

19. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE LOZAN'A GİDECEK TÜRK HEYETİNE KİMLER NEDEN KARŞI ÇIKMIŞTIR?

TBMM'de Lozan'a gidecek heyete türlü nedenlerle karşı çıkanlar vardı. Ancak karşıtların önde gelenleri **Rauf (Orbay) Bey, Refet (Bele) Bey** ve meclisin dışında olan **Kâzım Karabekir**'di. Bu kimseler hem kişisel olarak hem de ülkenin barış antlaşması imzalandıktan sonraki siyasal yönetimi ve tasarlanan toplumsal değişimler hakkında farklı görüşlere ve ideolojilere sahip olduklarından **İsmet Paşa**'nın başkanlığındaki Lozan Heyetine karşı çıkmışlardır.

20. RAUF BEY İLE İSMET PAŞA'NIN İLİŞKİSİ NASILDI? LOZAN'A BAŞDELEGE OLARAK GÖNDERİLMEDİĞİ İÇİN BİR SIKINTI YAŞANMIŞ MIDIR?

Rauf Bey Lozan'a başdelege olarak kendisinin katılmak istediğini farklı ortamlarda dile getirmiştir. Fakat Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan kişi oluşu buna engel olmuştur. **İsmet Paşa** ile olan sıkıntının ana sebebi de budur. **İsmet Paşa**'nın başdelege olarak Lozan'a gönderildiği sırada **Rauf Bey**'in Başvekil olmasına karşın ikili arasındaki gerginlik, Lozan görüşmeleri boyunca süren iletişimin çoğuna yansımıştır.

21. LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NA GİDEN TÜRK DELEGASYONUNUN DİĞER ÜYELERİNİ İSMET PAŞA MI TAYİN ETMİŞTİR?

Hayır. Bu atamaları Türkiye Büyük Millet Meclisi yapmıştı.

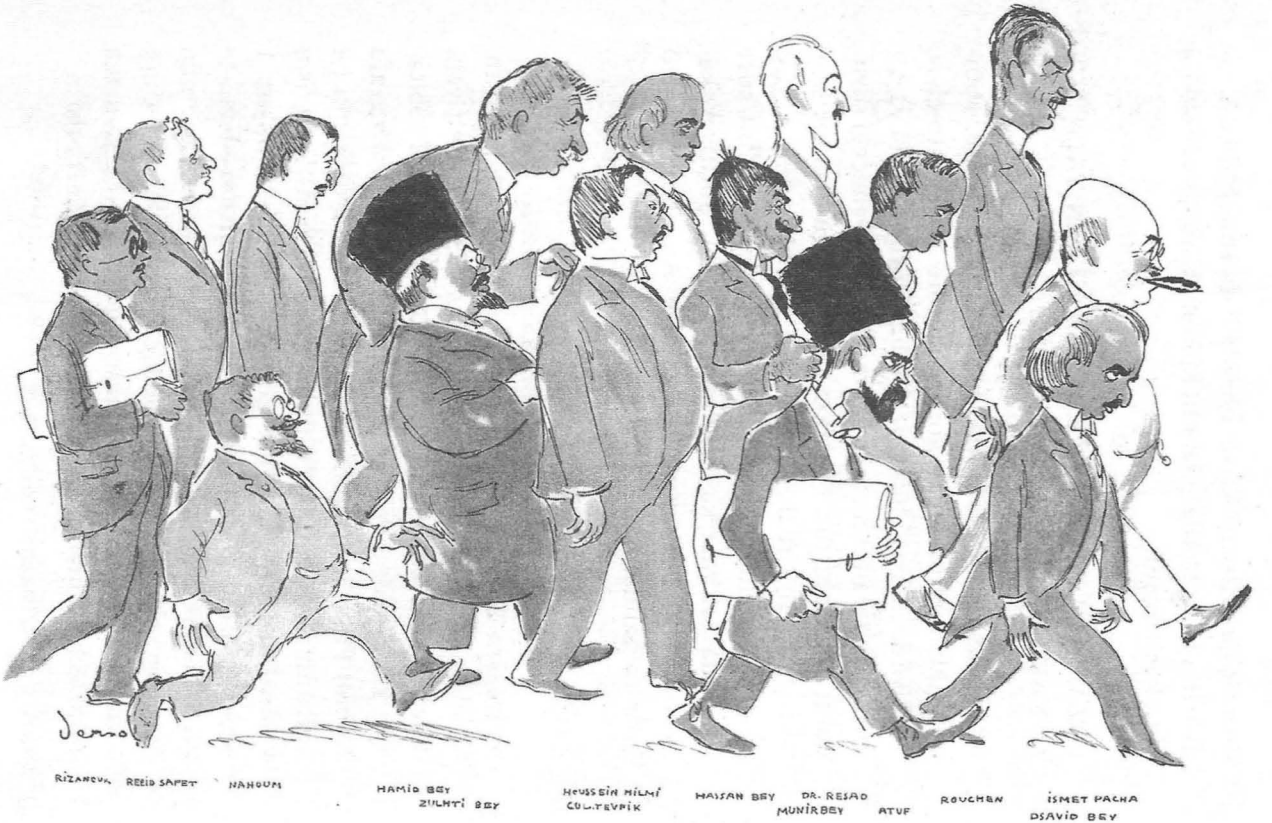

Derso'nun çizimiyle Türk Heyeti üyeleri.

22. İSMET PAŞA İLE DİĞER ÜYELER LOZAN'DA HEP ANLAŞMIŞ MIDIR? NEDEN SONRA MECLİS'TE ANLAŞAMIYORLAR?

Lozan görüşmeleri sürerken, Türk Heyetinde bulunan üyeler hep beraber hareket etmişlerdir. Bunu sağlayan ana neden Lozan'a gitmeden önce kendilerine verilen hükümet talimatına uymak için gösterilen özendir. Henüz sınırları uluslararası alanda kabul görmemiş bir devletin ilk planda gözettiği, sınırlarının (Misak-ı Milli) tanınmasıydı ve **İsmet Paşa** ile ikinci delege **Dr. Rıza Nur** başta gelmek üzere heyet üyeleri talimatın bu ilkesini savunmuşlardır. Ancak, Cumhuriyet'in ilanından sonra bu kimseler arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde iç siyaset açısından ayrışmalar meydana gelmiştir. Bir kısmının özellikle Tevhid-i Tedrisat (Öğrenim Birliği), Hilafetin kaldırılması ve yeni harflerin kabulü gibi temel konularda farklı düşünceleri olduğu görülmüştür.

23. İSMET PAŞA BAŞKANLIĞINDAKİ TÜRK HEYETİNİ LOZAN'DA NASIL BİR DURUM BEKLİYORDU?

Türk Heyeti 11 Kasım 1922'de Lozan'a vardı. **İsmet Paşa**, ***Hatıralar***'ında, İsviçre'deki genel kanının Türkler lehine olmadığından, bunun ana sebebininse azınlıkların ve büyük devletlerin Avrupa'da Türkiye aleyhine yaptığı propaganda sonucu oluşmuş genel yargıdan kaynaklandığından söz etmektedir. Üstelik, Türk Heyeti Lozan'a ulaştığı gün karşısında bir muhatap bulamamıştı; çünkü İngiltere'de genel seçimin henüz yapılmış olması Türklerin önemsenmemesiyle birleşmiş ve Müttefiklerden hiç kimse, hiçbir heyet İsviçre'ye gelmemişti. Bu durumda

Konferansın belirtilen tarihte başlamaması Türk heyetini fazlasıyla rahatsız etmiş, bu durumdan duyduğu sıkıntıyı uluslararası kamuoyuna anlatmak için **İsmet Paşa** İsviçreli gazetecilerle bir toplantı yapmış ve *"Geldik... Eee... Niçin yoksunuz? Bari onu söyleyin. Böyle bir hareketin manasız olduğu kadar, haksızlığı (da ortada)"*[3] diyerek serzenişte bulunmuştur. Orada Amerikan gözlemcisi olarak bulunan **Richard Washburn Child** ise gazetecilerin Türk delegasyonunu siteminde haklı bulmasını değerlendirerek bu durumu anılarına, ***"İsmet** şimdiden bu oyunun galibi"* sözleriyle not etmişti.

24. LOZAN BARIŞ KONFERANSI AÇILIŞINDA TÜRK HEYETİNE SÖZ VERİLMİŞ MİDİR?

Lozan Barış Konferansı'nın açılışında sadece İsviçre Cumhurbaşkanı'nın açılış söylevi yapması, ardından İngiltere Dışişleri Bakanı **Lord Curzon**'un Konferansın niteliğini anlatan bir konuşma yapması kararlaştırılmıştı. Ancak **Curzon**'un Türklerin yenik bir ülke olarak görüldüğünü belirten nutkundan sonra, **İsmet Paşa** tamamen gündem dışı hareket ederek kürsüye doğru ilerlemiş ve oturum başkanınca ***"İsmet Paşa"*** diye tanıtıldıktan sonra Türk heyetinin Konferansta Müttefik temsilcileri ile eşit temsil edilmeyi beklediğini ve Kurtuluş Savaşı'ndaki kazanımların barış antlaşmasında yer almasını hedeflediğini belirten kısa ve özlü bir konuşma yapmıştır.

3) http://www.ismetinonu.org.tr/lozan-antlasmasi.htm (son erişim tarihi 8 Mayıs 2013).

25. İSMET PAŞA KONUŞMASINI NASIL BİR OLDU BİTTİ İLE YAPMIŞTIR?

Sonradan anlaşıldığına göre, oturumu dinleyen herkes için sürpriz olan **İsmet Paşa**'da konuşma yapma düşüncesi, **Lord Curzon**'un bir konuşma yapacağını öğrenince oluşmuştu. Bu düşüncesini açıkladığı Fransa delegesi **Poincaré** onu bundan vazgeçirmeye çalışsa da **Paşa**, *"**Lord Curzon** vazgeçsin, o zaman ben de vazgeçerim"* cevabını vermişti.

26. İSMET PAŞA KONFERANSA KATILANLARIN HEPSİNİN HAYRETLE KARŞILADIĞI KONUŞMASINDA NE DEMİŞTİ?

Hatıralar başlıklı kitabının Lozan Bölümü'nde yazıldığı gibi **İsmet İnönü**'nün değinilen konuşması şöyleydi:[4]

*"Dört seneden ziyadedir, **Wilson** esası ve imanı üzerine kurulmuş bir mütareke, Osmanlı İmparatorluğu'nun girişmiş olduğu muhasamatı* (savaşı) *resmi surette tatil etmişti. Sulhun nimetlerinden daima mahrum kalan Türk milleti, o tarihten beri hak ve adalet istihsali için, yaptığı mükerrer sulh teşebbüslerinin kifayetsizliğini ve faidesizliğini idrak ederek, artık hiçbir kurtuluş ümidi kalmadığını anlayarak, varlığını korumaya ve maddi manevi kendi vasıtalarıyla istiklalini sağlamaya muvaffak oldu. Bu yolda birçok ıstıraplara katlandı. Hadsiz hesapsız fedakârlıklara rıza gösterdi.*
Hür milletler, bu hale teveccühlü (yakınlık duyan) *bir gözle şahit olmuşlardır. Her yaşta ve her mevkideki Türkler,*

4) http://www.ismetinonu.org.tr/lozan-antlasmasi.htm (son erişim tarihi 8 Mayıs 2013).

kadın ve çocuk, bu müdafaa harbine iştirak ettiler. 1918 tarihinden sonra Türk milletinin maruz olduğu sonsuz hücumları ve ıstırapları, burada hatırlatmaktan kendimi menedemiyorum. Gerek bu hücumları ve ıstırapları, gerek hiçbir askeri mecburiyet olmaksızın, Türkiye topraklarının en zengin ve en mamur kısımlarında münhasıran mahvetmek ve yıkmak fikriyle muntazaman yapılmış tahribatı, hiçbir veçhile mazur göstermek kabil değildir.

Hâlâ bu dakikada bile, bir milyondan ziyade masum Türkün, küçük Asya ovalarında ve yaylalarında, evsiz ve ekmeksiz, serseri gibi dolaştıklarını da hatırlatmak isterim. Türk milleti, bu insan takati üstündeki fedakârlıklara katlanmak suretiyle, medeni insanlar arasında derin bir hayat kuvvetine malik milletlere has olan mevcudiyet ve istiklal hakkı ile sulh ve sükûna çalışmak unsuru olmak üzere büyük bir mevki kazanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kati gayesi, bu mevzii muhafaza ve tahkim (donanım sağlamak) *etmekten ibarettir. Son senelerin hadiseleri beşeriyetin* (insanlığın) *vicdanında umumi sulh ve sükûnun devletler tarafından birbirlerinin haklarına ve hürriyetine saygı gösterilmedikçe gerçekleşemeyeceği hakikatini bir akide haline koyduğu cihetle, bu vakaların hatırasının istikbal* (gelecek) *için bir sulh ve sükûn teminatı teşkil edeceğini ümit eylerim. Tasavvuru kabil olan* (düşünülebilecek) *azami derecede hüsnüniyetle mütehassis olan Türk heyeti murahhasasının* (temsil heyeti) *sair heyeti murahhasalarda da aynı veçhile bir hüsnüniyete tesadüf edeceği ve bu suretle konferans mesaisinin memnuniyet verici bir neticeye iktiran edeceği ümidini besliyorum.*

Reis efendi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına, İsviçre Cumhuriyeti'ne, konferansımızın burada

toplanmasını kabul etmek suretiyle lütfen göstermiş olduğu misafirseverlikten dolayı teşekkür ederek sözlerime nihayet vereceğim. Tarihi şanlı, necip (soylu) *bir milletin kendi istiklaline ne kadar büyük bir kıymet atfettiğini inkâr edilemez surette gösteren bu memleketin, konferansa toplanma yeri olarak intihap edilmesinden dolayı kendimi tebrike şayan* (kutlamaya değer) *görüyorum."*

27. LOZAN'A GİDERKEN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NCE TÜRK HEYETİNE BİR TALİMAT VERİLMİŞ MİDİR?

Türk Heyeti Lozan'a giderken **İsmet Paşa**'ya 14 maddelik bir Hükümet Talimatı verilmişti. Bu kitabın Ekler Bölümü'nde tamamı verilen bu talimat, Lozan'da Misak-ı Milli sınırlarının ve hükümlerinin kabulünün sağlanmasını, bu bağlamda Kapitülasyonları çağrıştıran herhangi bir ekonomik kısıtlama kabul edilmemesini, Düyun-u Umumiye yönetiminin kaldırılarak Osmanlı borçlarının türüne göre, borçlanma tarihinde Osmanlı toprağı olan fakat sonradan İmparatorluktan ayrılan ülkeler arasında paylaştırılmasını, azınlık haklarının karşılıklılık esasına dayandırılmasını öngörüyordu.

28. GÖRÜŞMELERE KATILAN TÜRK DELEGASYONU'NA ÖNEMLİ BAZI KONULAR HAKKINDA GİZLİ HÜKÜMET TALİMATI VERİLMİŞ MİDİR?

Türk Delegasyonu'na veya Başdelege olan **İsmet Paşa**'ya, Lozan Barış görüşmelerine giderken, Ankara'da verilen 14 maddelik bir hükümet talimatından başka açık veya gizli herhangi bir yönerge verilmemiştir.

29. HALİFELİK KONUSUNDA TÜRK TEMSİLCİLERİNE NE GİBİ TALİMAT VERİLMİŞTİ?

Heyete verilen tek yönerge olan 14 maddelik talimatta Halifelik ile ilgili bir kısım yoktur. Ancak İngiltere, TBMM'nin Saltanattan sonra Halifeliği de kaldırabileceğini düşünüyor ve bu olasılığın Halifeye bağlı Müslüman sömürgelerinde bağımsızlık ayaklanmalarına yol açacağından kaygı duyuyordu. Lozan görüşmeleri sırasında İngiltere temsilcileri bu olasılığa karşı önlem almak üzere Halifelik konusunu masaya getirdiklerinde **İsmet Paşa** Halifelik makamının bir iç sorun olduğunu söyleyerek konuyu kapattırmıştır.

30. LOZAN'DA, ÖZELLİKLE İNGİLTERE'NİN KARŞI ÇIKTIĞI EN ÖNEMLİ KONULAR HANGİLERİDİR?

Lozan'da tartışılan konuların hemen hepsi İngiltere başta olmak üzere büyük güçlerin muhalefetine konu olmuşsa da İngiltere görüşmeler sırasında iki konu üzerinde daha fazla durmuştur. Bunlar, doğrudan İngiltere işgali altında bulunan İstanbul-Çanakkale Boğazlarının yönetimi sorunu ile Musul'un hangi ülkeye ait olacağı konusudur. Boğazlarla ilgili sorunun Lozan'da geçici olarak karara bağlanmasına rağmen, Musul ya da Irak sınırı sorunu çözülememiş, görüşmeler uzayınca daha sonra İngiltere ve Türkiye arasında *"dostça bir çözüm yolu ile"* halledilmek üzere askıya alınmıştır. İngiltere, petrol bölgesi olan ve büyük beklentilerle yüklü yatırımlar yaptığı, işgali altındaki Musul Vilayeti'nin Türklere verilmesine karşı çıkmıştı. Türk Heyetine Lozan'a hareket etmeden önce verilen Hükümet Talimatı'nda ise,

"Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları (sancakları) *istenecektir. Konferansta bundan farklı bir durum ortaya çıkar ise Heyet-i Vekiliyeden talimat alınacaktır"* denmekteydi. Lozan'da İngiltere'nin konu ile ilgili tutumunu **İsmet Paşa** Ankara'ya yolladığı bir telgrafta *"Güney sınırlarımız görüşüldü. Fransızlar, Suriye sınırının halledilmiş olduğunu söylediler. Sesimi çıkarmadım. Musul konusunda büyük çarpışma oldu. Benim uzun konuşmama* ***Curzon*** *cevap verdi ve işi Milletler Cemiyeti'ne yollamayı önerdi"* diyerek ve *"Musul'un geri verilmesinde ısrar ettiğini, durumun ciddi olduğunu"* hatırlatarak dile getirmiştir.

İstanbul ve Boğazlar sorunu ile bu bölgelerin işgal kuvvetlerinden arındırılması konusuna gelince, Boğazların Türk egemenliğine girmesini hiç istemeyen İngiltere, Lozan'da sorunun gündeme getirilmesinden beri Türk Heyeti'nin çabalarının sonuçsuz kalması için uğraşmıştı. Sonunda Mudanya'dan sonra İstanbul Türklere teslim edilmişse de Lozan Antlaşması'yla Boğazlara farklı bir durum getirilmesini sağlamıştı. Bu doğrultuda, antlaşmada Müttefiklerin İstanbul ve Boğazlardan çekilmesi, bölgenin Türk askerinden de arındırılması ve Boğazların yönetiminin uluslarası bir komisyona bırakılması yer almıştı. Türkiye'yi dış müdahaleler karşısında bırakabilecek bu durum, 9 Kasım 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile değişmiş, Lozan'da Boğazları yönetmek üzere kurulan Uluslararası Komisyon'un yetkileri asker bulundurma hakkı ile birlikte tamamen Türkiye Cumhuriyeti'ne geçmiştir. Bu da, Lozan'la Boğazlardaki hareket alanı kısıtlı kalmış olan Türkiye'nin yeniden bölgede egemenliğini sağlamıştır.

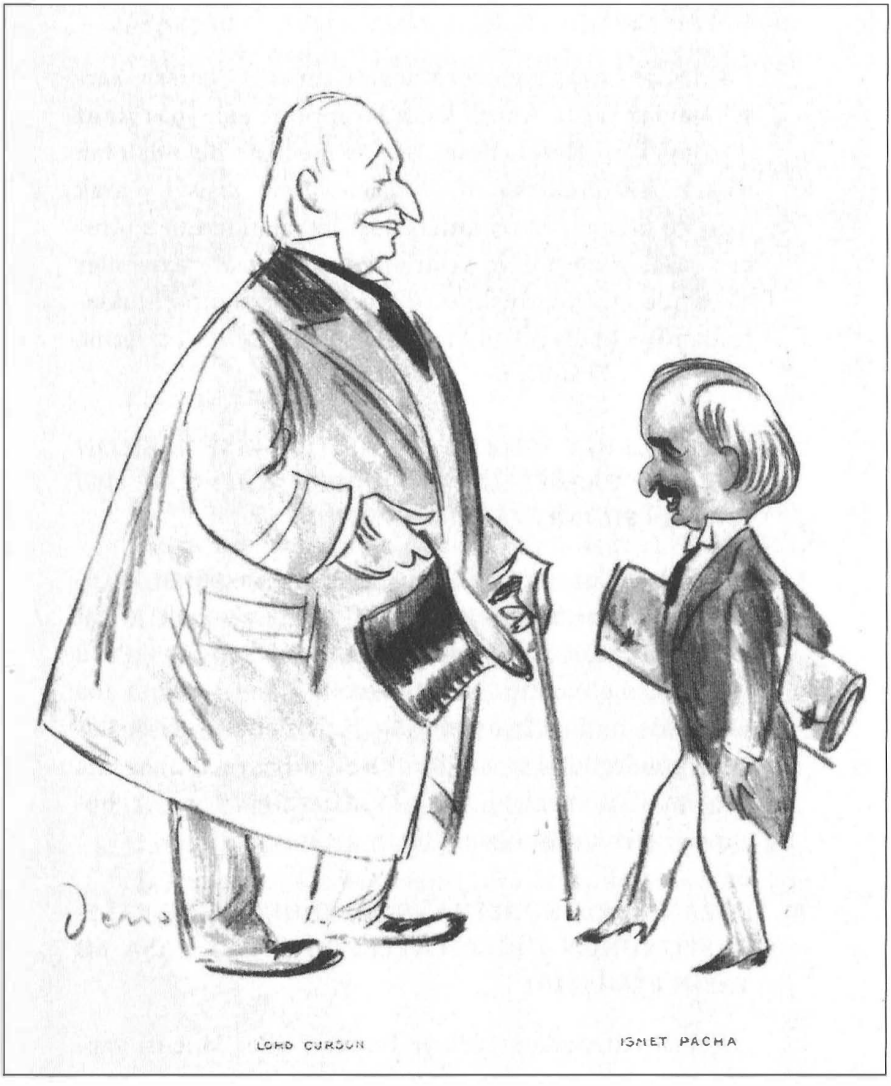

Lord Curzon ve İsmet Paşa.

31. LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE YUNANİSTAN NE KADAR ETKİLİ OLMUŞTUR?

Lozan Barış Konferansı'nda Yunanistan'ın özellikle Batı Trakya sorunu görüşülürken Müttefik güçleri etkilemede başarılı olduğu söylenebilir. 20 Kasım 1922'de Lozan Barış Konferansı başladığında, Batı Anadolu ve Doğu Trakya toprakları Yunan ordusu denetiminden alınmış bulunuyordu. Lozan'da Türk Heyetinin başında Edirne milletvekili **İsmet Paşa**, Yunan heyetinin başında ise **Elefteros Venizelos** bulunuyordu. Lozan Konferansı İngiltere temsilcisi **Lord Curzon** başkanlığında Trakya sınırı sorununun görüşülmesi ile başlamıştı. **İsmet İnönü** hatıralarında, **Lord Curzon**'un kendisinden sonra **Venizelos**'a söz verdiğini, **Venizelos**'un ise Birinci Dünya Harbi'nden başlayarak bir sürü macerayı hikâye ettikten sonra, sözlerini bitirirken *"Balkan Harpleri sonuna kadar Trakya'da Türk halkının ekseriyette bulunmadığını"* söylediğini belirtir. **Venizelos**'un **İsmet Paşa**'dan sonra yaptığı uzun konuşmasında ana hatları ile ifade ettiği şey, büyük güçler için yapılan bütün hizmetlerden sonra savaşın sorumluluğunun Yunanistan'a yüklenemeyeceği ve Yunanistan'ın daha fazla hiçbir özveride bulunamayacağı idi.

Sonraları Lozan hakkında bir görüşmede **İsmet Paşa**, **Venizelos**'un bütün iddialarına *"istatistikleri ve güvenilir tarihçileri şahit göstererek"* yanıt verdiğini belirtirken, **Venizelos**'un Trakya sınırlarını konu ederek Türk tarafını zayıf bir noktasından yakaladığını açıklamıştır. Anlattıklarına göre Balkan Savaşı'nda Osmanlılar Batı Trakya'yı Bulgarlara terk etmiş ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Bulgarlarla bir antlaşma yapıp Edirne'nin

Dimetoka'ya kadar olan hinterlandını Bulgarlara vermişti. Bu nedenle Lozan görüşmelerinde **Venizelos**, Batı Trakya'yı Osmanlı Devleti'nden değil, Bulgaristan'ı savaşta yenerek aldıklarını söylemiştir. **İsmet Paşa**, bu konuda büyük devletlerin de Yunanistan'a katıldıklarını söyler ve şöyle devam eder: *"Münakaşalar çok sert oldu. Garbi Trakya üzerindeki iddiamızı ilkönce Balkan devletlerine tahlil ettirdiler. Yunanistan şikâyet etti. Evvelce de söylediğim gibi Yunanistan'ın şikâyetlerine kolay cevap veriyorduk. Yugoslavya talebimize karşı kuvvetli olarak vaziyet aldı. Türklerin Meriç garbına ve Garbi Trakya'ya geçmelerinin kendilerince bir tehlike işareti olacağını açıkça ifade etmeye çalışıyordu. Ondan sonra müttefiklerin her biri, Fransızlar, İtalyanlar, Japonlar, hepsi bizim taleplerimize karşı çıktılar."*[5] Yunanistan'ın istekleri doğrultusunda Müttefik devletler Türk tarafına Trakya sınırı olarak Meriç Nehri'ni teklif ediyorlar, Karaağaç'ı vermek istemiyorlardı. Sonuçta Karaağaç Yunanistan'dan savaş tazminatı olarak alınmış ve Trakya sınırı böylelikle çizilmiştir.

32. ERMENİLER VE KÜRTLER ADINA LOZAN KONFERANSI'NA KATILANLAR VAR MIYDI?

İsmet Paşa Lozan'dan Ankara'ya gönderdiği ilk telgrafında, Lozan'a Ermeni temsilcilerinin de geleceğini belirtmiştir. Eski Osmanlı Hariciye Nazırlarından (Dışişleri Bakanı) **Noradunkyan Efendi** ile eski Ermeni ihtilalcilerinden **Paşalyan Efendi** Lozan görüşmelerine katılmışlardır. **İsmet Paşa, Noradunkyan** ile **Paşalyan**'ın

5) http://www.ismetinonu.org.tr/lozan-antlasmasi.htm (son erişim tarihi 8 Mayıs 2013).

özellikle Kilikya yöresinde bazı toprakların Ermenilere bırakılmasını sağlamak için kendilerini Konferansa çağıran batılı temsilcilerden destek beklediklerini, ancak, hiç beklemedikleri şekilde yalnız bırakıldıklarında bu kez kendisini ikna edebilmeyi umarak ısrarla görüşmek istediklerini ***Hatıralar***'ının "Lozan'a Davet" bölümünde ayrıntılı bir biçimde anlatır.

Lozan görüşmelerinde, İngiltere'nin ısrarla üzerinde durduğu konuların arasında Kürtlere ve azınlıklara (ekalliyetler) ayrıcalıklar sağlayabilmek de vardır. **Lord Curzon**, Musul Vilayeti'nin İngiltere denetiminde kalmasını sürdürmek gayreti ile bölgede Kürt yoğunluğundan ve bunların Türkler ile aynı devlet içinde yaşamak istemediğinden bahsetmiştir. Buna rağmen, Lozan'a herhangi bir Kürt temsilcisi gitmemiştir.

33. İSMET PAŞA LOZAN KONFERANSI'NA ATANDIĞI ZAMAN ONA KARŞI BİR HAREKET BAŞLAMIŞTI. KİMLER BU HAREKETİN İÇİNDEYDİ VE SEBEPLERİ NELERDİ?

Osmanlı Devleti'nin sürmesini isteyen İtilaf Devletlerinin Lozan'a İstanbul hükümetini de davet etmeleri, Büyük Millet Meclisi'nin Saltanatı kaldırması ile sonuçsuz kalmıştı. Böylece, Lozan Barış Konferansı'na Türkiye'yi temsilen yalnız Ankara hükmetinin görevlendirdiği heyet katılmıştı. Ne var ki, Lozan'a gidecek Murahhas Heyetinin başında kimin bulunacağı sorusu Ankara'yı uzun süre meşgul etmiştir. Bu sorunun doğrudan ilgilendirdiği kişiler **İsmet Paşa**, **Rauf Bey**, **Refet Paşa** ve **Kâzım Karabekir**'dir.

Bu kimseler Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen isimleriydi. Ancak, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz'da **Refet Paşa** bulunmamıştı. Bu çarpışmalardan sonra **İsmet Paşa** terfi ettirilmesine rağmen, **Refet** ve **Ali Fuat Paşa**'lar terfi ettirilmemişlerdi. Bu durumdan tedirgin olan **Refet Paşa** kendine bir görev verilmesini beklediğini **Rauf Bey** aracılığı ile **Mustafa Kemal**'e ilettiğinde Mudanya'da Türklere devredilmesi kararlaştırılan Doğu Trakya'yı TBMM adına İtilaf Birliklerinden geri almak ve orada Türk idaresini kurmakla görevlendirilmişti. Lozan'a gidecek heyetin seçimi konusu bundan sonra hızlanmıştı. Uzun süredir cephelerde olduğunu hatırlatan **İsmet Paşa**'nın bu göreve atanma konusunda gönülsüz olduğunu bilen **Rauf Bey** ve **Kâzım Karabekir** bu göreve istekliydiler. **Rauf Bey**'in bu görev için uygun görülmemesinin sebebi Osmanlı Bahriye Nazırı olarak Mondros Ateşkes Antlaşması'na imza atmış olmasıdır. **İsmet Paşa** ile ikili görüşmelerinde Lozan'a temsilci olarak bir asker gönderilmesine karşı çıktığını söyleyen **Kâzım Karabekir** ise, Rusya'nın konferansa katılacağını öğrendiğinde kendi de asker olmasına rağmen Ruslarla Gümrü Antlaşması'nı imzalayan kimse olduğundan Türk Heyeti'ne başkanlık etmesi gerektiğini düşünmüştür. **Karabekir** Lozan'a gönderilmek için ısrar ederken **İsmet Paşa** bu konudaki isteksizliğini **Mustafa Kemal**'e de anlatmış, temsil heyetinde Dışişleri yetkililerinin görevlendirilmesi gerektiğini hatırlatmışsa da Dışişleri Bakanlığına getirilmesiyle Lozan'a gidecek heyetin başında kimin bulunacağı açıklık kazanmıştır.

34. LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NDA FRANSIZLAR VE İTALYANLAR NE DERECE GÜÇLÜYDÜLER?

Lozan Barış Konferansı'nda Fransa ve İtalya'nın konumlarını değerlendirmek ve hangi konularda yoğunlaştıklarını anlamak için, Türk Heyeti'nin başında bulunan **İsmet Paşa**'nın konferans başlamadan önce iki devletin temsilcileri ile yaptığı görüşmeleri anımsamak yararlı olacaktır. Şöyle ki Fransa, Türklerle 1921 Ekiminde Ankara Antlaşması'nı imzalamış ve Kurtuluş Savaşı'ndan çekilen ilk ülke olmuştu. Bu nedenle iki ülke arasında bir yakınlık kurulmuştu. **İsmet Paşa** Lozan görüşmeleri başlamadan Fransa'nın daveti ile Paris'e gittiğinde de Fransız Delegasyonu Başkanı **Raymond Poincaré** ile Türklerin beklentileri hakkında görüşmüştü. Dönüşündeyse **Franklin Bouillon** ve İtalya Delegasyonu'ndan **Benito Mussolini** ile konferansta nasıl bir tutum takınacaklarını öğrenmek için bir araya gelmişti. Lozan'da İngiltere ile birlikte bu iki devlet de söz sahibiydi. Fransa iktisadi ve mali komisyona, İtalya ise azınlıklar ve diğer hukuki konular ile ilgili komisyona başkanlık edecekti.

Fransa'nın Lozan'da ciddiyetle üzerinde durduğu konu kapitülasyonlardı. Nitekim **Poincaré**, **İsmet Paşa** ile görüşmesinde *"kapitülasyonları lağvettiklerini ve yeni antlaşmada bu konunun yer almayacağını"* söylemişti. Bununla birlikte mali kapitülasyonların kaldırılması konusunda olumlu tavır takınmış olan Fransa'nın adli kapitülasyonların kaldırılması konusunda gönüllü olmadığı, **Poincaré**'nin, *"Kapitülasyonlar eski muahedelere bağlıdır, bunlar durmaktadır, yapılacak muahedede yeri olmayacaktır ve olamaz; fakat mutlaka konferansta kapitülasyonlardan bahsolunacaktır"* sözlerinden anla-

şılıyordu. **İsmet Paşa** bu sözlere, *"Madem ki kapitülasyonlardan bahsolunacaktır, ilga edildiği ve herkesin bu ilgayı tanıdığı şeklinde bahsolunmak lazımdır"* cevabını verirken bu konunun, Türk tarafı için en önemli sorun olduğunun ve hallolunmaması halinde barışın tesis edilemeyeceğinin altını çizmişti. Sonunda kapitülasyonlar tamamen kaldırılınca çok önemsediği bu sorunun istediği gibi çözümlenmemesi, Fransa'nın 24 Temmuz 1923'te imzaladığı Lozan Antlaşması'nı 27 Ağustos 1924'e kadar onaylamamasının nedenlerinden de biri olmuştur.

Lozan'da İtalya'nın konumunu ise **İsmet Paşa**'nın **Benito Mussolini** ile yaptığı görüşmeye ilişkin açıklamalarından anlıyoruz. Nitekim bu görüşmeyle de anlaşıldığı gibi İtalya, tarafların Lozan'dan barış sağlamış olarak ayrılacaklarını düşünüyordu. **Mussolini** de **İsmet Paşa**'ya İngiltere barış ilkeleri hakkında olumsuz bir tutum takınırsa *"İngilizlerin İstanbul'da, Boğazlarda, herhangi bir yerde kalmasına İtalya'nın muvafakat etmeyeceği(ni)"* belirtmişti. İtalya'nın bu tutumu, Birinci Dünya Savaşı sırasında müttefikler arasında yapılan gizli antlaşmalarda Ege adaları ile birlikte İtalyan egemenliğine bırakılacağı sözü verilen ve İzmir'e Yunanistan'ın çıkarma yapmasını sağlayarak sözlerini tutmayan müttefiklere kırgınlığının ürünüydü. Nitekim İtalya, işgal ettiği bölgelerde Türklere bağlaşıklarından daha ılımlı yaklaşmasına önayak olan bu kırgınlığı Lozan görüşmeleri boyunca da sürdürmüştür.

35. BÜYÜK ÜLKELERDEN VE TÜRKİYE'DEN BASIN MENSUPLARI GÖRÜŞMELERİ DİNLEMEYE KATILDI MI?

Yabancı ülkelerden önemli sayıda basın mensubu Lozan Barış Konferansı'nı takip etmiştir. *London Times, Echo de Paris, Le Matin, Le Temps, New York Times, Journal de Geneve* ve *Echo National* gibi Avrupa ve Amerikan gazetelerinin habercileri konferansta olup bitenleri ülkelerine nakletmişlerdir. Türkiye'den ise Lozan'a yalnızca üç gazeteyi temsilen üç gazeteci –*İkdam* gazetesinden **Ahmet Cevdet**, *Vakit*'ten **Ahmet Şükrü** (**Esmer**) ve *Tanin*'den **Hüseyin Cahit** (**Yalçın**) gitmiştir. Türk Delegasyonu'nun basın heyetinin başında Lozan'a giden **Ruşen Eşref** (**Ünaydın**) de hem yabancı basını hem de İstanbul'daki gazeteleri konferanstaki gelişmeler hakkında bilgilendirmiştir.[6]

36. TÜRKİYE'DE O ZAMAN SÖZ SAHİBİ OLAN HANGİ GAZETELER VE GAZETECİLER VARDI?

Osmanlı Devleti'nin son yarım asırlık döneminde, Müslüman olan veya olmayan Osmanlı vatandaşları tarafından önemli sayıda gazete çıkarılmıştır. Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının çıkardığı gazetelerin büyük bir kısmı Rumca, Ermenice, Bulgarca ya da İbranice gibi cemaatlerin anadillerinde yayımlanırken bir kısmı Osmanlıca veya iki dilli bir şekilde de yayın hayatını sürdürmüştür. Salt Osmanlıca yayın yapan gazetelerin büyük bir bölümü genç Cumhuriyet'e de devrolmuştur. Gerek sahipleri ve yazarları Müslüman olan gazeteler, gerekse gayrimüslim cemaatlerce çıkarılan gazeteler Lozan ba-

6) **Bilâl N. Şimşir**, ***Lozan Günlüğü***, s.149-150.

rış görüşmelerini yakından ve ilgiyle takip etmişlerdir. Böylece, görüşmeler sırasında doğan sorunlar hakkında hem Türk/Müslüman hem de gayrimüslim vatandaşlar yeterince bilgilendirilmiştir.

Dönemin *Tan*, *Hâkimiyet-i Milliye*, *İleri*, *Tanin*, *Vakit*, *İkdâm*, *Akşam*, *Tevhid-i Efkâr* gibi gazeteleri, gerek Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, gerek TBMM'de görüşülüp onaylanması sırasında ve sonrasında Lozan hakkında ayrıntılı haberler ileten önemli gazetelerden birkaçıdır. Bu gazetelerdeki yazarlardan bazılarına örnek olarak da *Hâkimiyet-i Milliye*'den **Ziya Gühür**, *İkdam*'dan **Ahmet Refik**, *Anadolu'da Yeni Gün*'den **Yunus Nadi**, *Tanin*'den **Hüseyin Cahit** ve *Vakit*'ten **Mehmed Asım** gibi isimleri sayabiliriz.

37. TÜRKİYE'DEKİ GAZETELERDE LOZAN GÖRÜŞMELERİ GÜNLÜK OLARAK YAYIMLANIYOR MUYDU?

Türkiye'de çıkan gazeteler günü gününe olmamakla birlikte Lozan görüşmelerini ayrıntılarıyla okuyucularına duyuruyordu. *Akşam*, *İleri*, *Tercüman*, *Tanin*, *İkdam*, *Yeni Şark* ve *Vakit* gibi gazeteler Matbuat Bürosu'na düzenli olarak görüşmelerle ilgili telgraflar göndermiştir. *Tanin* gazetesinden **Cahit Bey** de, Lozan'da örneğin borçlar konusunda görüşülenleri düzenli olarak okuyucularına iletmiştir.[7]

---

7) Çok kısa süre önce yayımlanan iki çalışma için bkz. **Şerif Demir**, "Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Lozan Konferansı'nda Mali ve İktisadi Konular", *History Studies*, Temmuz 2013, s.1-17; **Türkân Doğruöz**, "Lozan Antlaşması'nın Ahâli Gazetesine Yansımaları", *History Studies*, Temmuz 2013, s.29-38.

38. HÜKÜMETE MUHALİF GAZETELERDE LOZAN GÖRÜŞMELERİ NASIL ANLATILMIŞTIR? BU GAZETELER YASAKLANMIŞ MIDIR?

Tevhid-i Efkâr, *Vatan*, *İkdam*, *Aydınlık* ve *Halkın Sesi* gibi gazeteler Ankara hükümetine muhalif gazetelerdir. Bu gazeteler de, diğer İstanbul basını gibi gelişmeleri Lozan'daki Türk Heyeti'nin basın müşavirliği aracılığı ile izliyorlardı. Basında Lozan'daki Türk Heyeti tutumuna karşı olumsuz bir tavır gözlenmezken, önce Saltanatın, daha sonra da Hilafetin kaldırılması büyük gürültü koparmıştır. Kimi gazetelerin kapatılması ise, Lozan'a yaptıkları muhalefet nedeni ile değil, 6 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükun Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile olmuştur.

39. LOZAN'A TEMSİLCİLER HANGİ ULAŞIM ARACI İLE GİTTİLER?

Türk Heyeti Lozan'a tren ile gitmiştir.

40. TÜRKİYE TEMSİLCİLERİNİN LOZAN'DA KALDIĞI YERLER (OTELLER) DİĞER ÜLKELERİN TEMSİLCİLERİ İLE AYNI MIYDI?

Türk Delegasyonu Lozan'da *Lozan Palas* adlı bir otelde kalmıştır. Fransız temsilcileri de aynı otelde konaklamışlardır. İngiltere Delegasyonu ise Uşi'de *Şato* adında çok büyük bir otelde kalmıştır.

Türk, Yugoslav ve Rus Delegeleri.

41. TÜRK HEYETİNİN KALDIĞI OTELİN PARASINI KİM VERMİŞTİR?

Lozan'da heyetin yaptığı harcamaların kaydı ve muhasebesi daha sonradan Maliye Vekili olan **Fuat (Ağralı) Bey** tarafından tutulmaktaydı. **İsmet Paşa** da ***Hatıralar***'ında, Lozan'da herhangi bir para sıkıntısı çekmediğini belirtmiş, hangi masrafları hükümetin karşıladığını ayrıntılı olarak not etmiş ve şunları yazmıştır: *"(Türk) heyetin(in) tüm masraflarını o (**Fuat Ağralı**) görürdü. Otel masrafı, yemek masrafı gibi hükümet kontrolünde olan ve hükümet tarafından karşılanan hesabı muhasib yapardı. Neye ihtiyacımız olursa ona söylerdik. Yevmiyelerimiz vardı. Şahsi ihtiyaçlarımızın da hesabını yapar ve bize verirdi. Masrafların hangisi gündeliğimize girer, hangisi devlete aittir, onları ayırır ve ona göre hesaba geçerdi. Resmi ziyafetleri, hangi devletlere karşılık vermemiz gerektiğini protokol tayin ediyordu. Bu ziyafetlerin masrafını devlet verirdi. Resmi vazife dışında fazla dolaşacak bir ortam bulamadığımız için gazinoya, sinemaya gitmek gibi şeyleri bilmiyorum. Diğer arkadaşlar da aynı durumdaydılar. Onlar da kendi özel masraflarını kendileri karşılarlardı."*

42. BARIŞ GÖRÜŞMELERİ İÇİN LOZAN'A KATILIMCI HEYETLER DIŞINDA GELENLER OLDU MU? BUNLAR TÜRK HEYETİ İLE AYNI OTELDE Mİ KALDILAR?

Hemen her ülkeden Lozan'a delegelerden başka gelenler de oldu. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya, görüşmelere gözlemci düzeyinde isimler gönderdi. Türk Heyeti ile sadece Fransızlar aynı otelde kaldılar.

43. LOZAN KONFERANSI'NA KATILAN TÜRK VE YABANCI TEMSİLCİLERİN EŞLERİ DE BİRLİKTE GELMİŞ MİYDİ?

Birinci devrede hemen hiçbir temsilcinin eşi gelmemişken ikinci devre açılırken **İsmet Paşa** dahil birçok temsilci, eşleriyle gelmişlerdi.

44. İSMET PAŞA'NIN EŞİ MEVHİBE HANIM'IN LOZAN'DAKİ DURUMU NEYDİ VE PROTOKOLDE NASIL KARŞILANDI?

Bunu en iyi anlatan kişi **Mevhibe Hanım**'ın bizzat kendisidir. Lozan'dan ailesine yazdığı mektuplarda oradaki yaşamını, beğendikleri ve beğenmedikleriyle gördüğü yenilikleri ayrıntılı olarak anlatmıştır. Bu mektuplardan öğrendiğimize göre Lozan'a Türkiye adına katılan delegasyonun başkanının eşi sıfatı ile gitmiş olmakla birlikte görüşmeler sırasında ve sonrasında yabancı ülkelerin eşleri gibi açılış-kapanış türünden özel olaylarda protokolde yer almamıştır. Bununla birlikte, **İsmet Paşa** eşinin orada bulunmasını bir çağdaş Türk kadını görüntüsü vermek için de istemiş ve sıkı çalışma programı elverdiği ölçüde onu batılı giysiler içinde hafta sonu gezmelerine götürmüştür.

45. DİĞER ÜLKELERDEN GELEN KADINLARLA KIYASLANDIĞINDA MEVHİBE HANIM NE DURUMDAYDI VE NELER YAPMIŞTI?

Mevhibe Hanım zorunlu aradan sonra görüşmelerin ikinci kısmında Türkiye Delegasyonu'nun başkanı Edirne Milletvekili ve Dışişleri Vekili **İsmet Paşa**'nın eşi sıfatıyla Lozan'a gitmiştir. Lozan'da daha çok **Rıza Nur**'un

eşi **İffet Hanım** ile zaman geçirmiştir. **İffet Hanım** ve diğer ülkelerden gelen temsilcilerin eşleri ile kıyaslandığında daha sade ve mütevazı bir konumda olan **Mevhibe Hanım**'ın yabancı temsilcilerin eşleri ile çok zaman geçirmediğini ve onları gözlemleme şansı bulamadığını da söyleyebiliriz. Yunanistan Heyeti başkanı Mösyö **Venizelos** ve eşi, **İsmet Paşa** ve **Mevhibe Hanım**'ı kendi dairelerinde akşam yemeğine davet etmişlerdi. Fakat **İsmet Paşa** olumlu bakmasına rağmen, Türk heyetinin diğer üyeleri buna karşı çıkmış ve bu görüşme gerçekleşmemiştir. Öte yandan, **İsmet Paşa** Türk kadını ile özdeşleştirdiği **Mevhibe Hanım**'ın yabancı ülkede geçirdiği deneyimi sırasında bilgi düzeyinin de yükselmesini istemiş, bu bağlamda, **Mevhibe Hanım** da **İsmet Paşa**'nın yönlendirmesiyle Fransızca dil dersi almıştır.

46. KIBRIS İLE İLGİLİ NELER GÖRÜŞÜLDÜ? LOZAN'DA KIBRIS'IN TÜRKİYE'YE KATILMAMASI DOĞRU MUYDU?

Kıbrıs, **II. Abdülhamid** döneminde üs olarak kullanılmak üzere İngiltere'ye verilmiş ve 1914 tarihinde bu ülke tarafından resmen ilhak edilmişti. Dolayısıyla Lozan görüşmelerinde Kıbrıs söz konusu edilmemiştir.

47. DİNİ KONULARI NASIL DEĞERLENDİREBİLİRİZ?

Lozan'da dini konuları Halifelik ve azınlıklarla ilgili olanlar olmak üzere ikiye ayırarak değerlendirebiliriz. Hem Halifelik hem de azınlıklar konuları, görüşmeler sırasında yeri geldikçe farklı komisyonlarda farklı oturumlarda ele alınmıştır.

48. İSMET PAŞA HALİFELİĞİ LOZAN'DA TARTIŞMA KONUSU YAPMIŞ MIDIR?

Lozan'da Halifelik, tartışma konusu yapılmamıştır. **İsmet Paşa**, **Lord Curzon** ile tartışmasında bunun bir iç sorun olduğunu açıkça belirtmiştir.

49. KONFERANS TOPLANDIĞINDA NE CUMHURİYET NE DE DEVRİMLER YAPILDIĞINDAN HALİFE LOZAN GÖRÜŞMELERİ VE KABULÜ İÇİN FETVA VERMİŞ MİYDİ?

Öncelikle bilinmesi gereken, Halifelik makamının fetva verme yetkisi olmadığıdır. Fetva makamları Şeyhülislamlık ya da müftülüklerdir. Nitekim Kurtuluş Savaşı başladığında halkı Kuva-yı Milliye aleyhine örgütlemek amacıyla duyurulan ünlü 11 Nisan fetvasını Şeyhülislam **Dürrizade Abdullah Efendi** vermiş, Ankara müftüsü de bunun karşıtı bir fetva yayımlamıştı.

50. MÜSLÜMANLIKLA İLGİLİ LOZAN'IN MADDELERİ HANGİLERİDİR?

Lozan'da Türkiye'deki gayrımüslim azınlıklar ile ilgili maddelerin tümünün, Yunanistan'da yaşayan Müslümanlar için de geçerli olduğunun belirtilmesinden başka dinlere dayalı madde yoktur.

51. LOZAN MADDELERİNDE TÜRKİYE İSLAM/MÜSLÜMAN DEVLET OLARAK KABUL EDİLİYOR MU?

Hayır. Görüşmeler sırasında ve antlaşma imzalandığında yalnızca Türkiye sözü geçiyor.

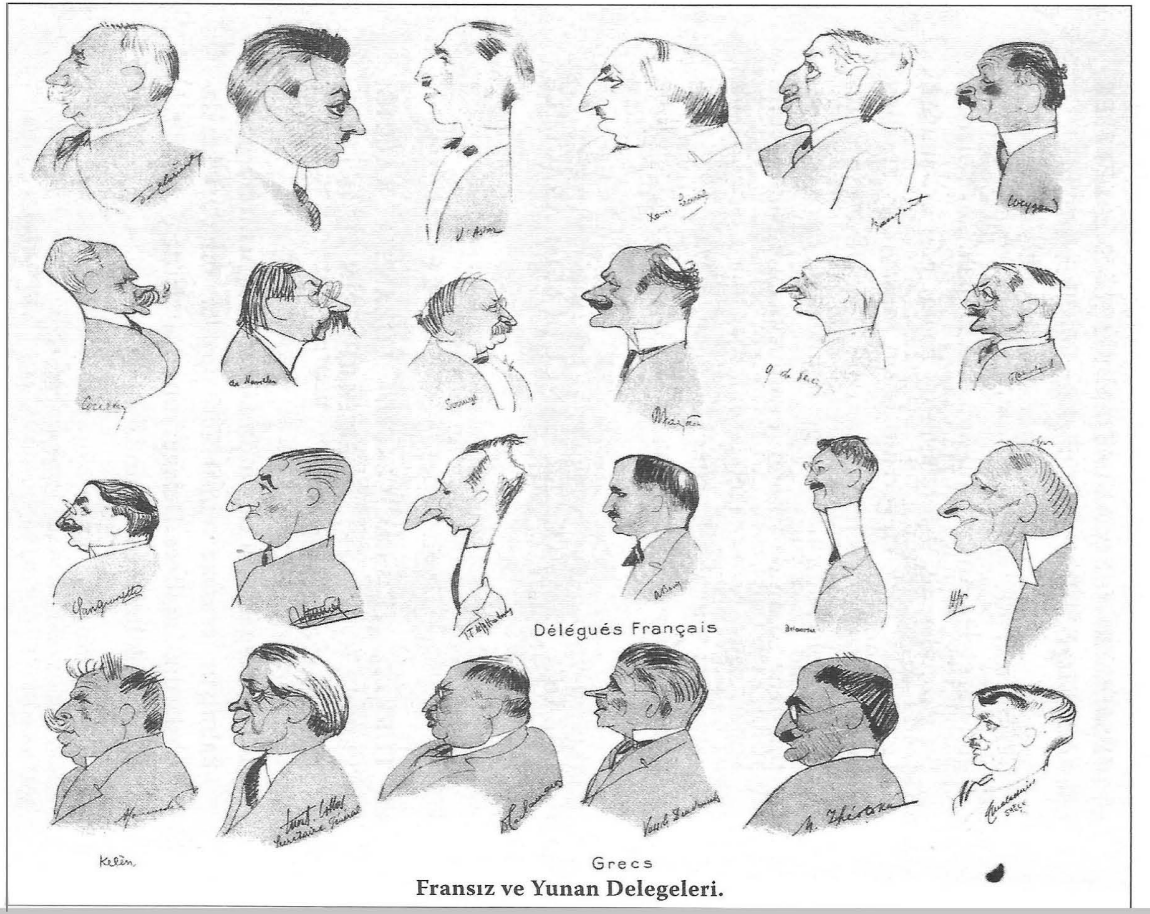

Fransız ve Yunan Delegeleri.

52. MÜSLÜMAN DEVLETLER LOZAN'I TANIDI MI?

Lozan Barış Antlaşması imzalandığı sırada, Afganistan tek bağımsız Müslüman ülkeydi. 1919 tarihinde Afganistan bağımsızlığını ilan etmiş, İngiltere de 1921'de Afgan bağımsızlığını tanımıştı. Lozan'dan sonra Afganistan Türkiye'yi kutlayan ilk ülke olmuştur. Bu ülke dışında Müslüman topluluklar Lozan Antlaşması imzalandığı sırada bağımsız devletlere sahip olmadıklarından böyle bir tanıma söz konusu değildir. Fakat, antlaşma imzalandıktan sonra türlü İslam toplulukları Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kutlama telgrafları göndermişlerdir.

53. LOZAN KONFERANSI SIRASINDA DİN ADAMLARI LOZAN KONFERANSI'NA CAMİLERDE DESTEK VERMİŞ MİDİR?

İlginç bir konu olmakla birlikte, kayıtlara böyle bir şey girmemiştir. Kaldı ki Lozan görüşmeleri başladığında Türk toplumunun çok büyük bir kesimi görüşmelerden haberdar bile değildi. **İsmet İnönü**'nün eşi **Mevhibe Hanım**'ın çevresindekilerden edindiği bilgilere göre, İstanbul gibi bir şehirde bile Türk heyetinin Lozan'a gideceğinden habersiz birçok kimse vardı.

54. LOZAN'DA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KONUMU NEYDİ?

Amerika Birleşik Devletleri görüşmelere gözlemci düzeyinde katılmıştır. Yani ABD, Barış Konferansının taraflarından biri değildi. Lozan görüşmelerinde bir yanda Türkiye, öbür yanda da İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti vardı.

55. AMERİKA NİÇİN LOZAN'I TANIMADI? TANIMAMAK İÇİN Mİ KATILMADI?

Amerika Birleşik Devletleri İtilaf Devletleri'nin yandaşı olarak Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde Osmanlı topraklarındaki yatırımlarının zarar görmemesi için bu ülkeye savaş ilan etmediğinden Sevr'in altyapısını hazırlayan Londra Konferansı'ndan başlayarak Türkiye ile ilgili görüşmelerde hep sadece gözlemci bulundurmuş, Lozan Barış Konferansı'na da gözlemci düzeyinde katılmıştır. Bu nedenle Osmanlı ve İtilaf Devletleri arasındaki Sevr Antlaşması'nda imzası olmadığı gibi görüşmelerine resmen taraf olarak katılmadığı Lozan Barış Antlaşması'nda da imzası yoktu. Bununla birlikte 6 Ağustos 1923'te Lozan'da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalanmıştır.

56. TÜRKİYE'DE LOZAN'LA İLGİLİ BÜTÜN YAZILARIN, KİTAPLARIN LİSTESİ, BİBLİYOGRAFYASI YAYIMLANDI MI?

Literatüre büyük katkı sağlayacağı kesin olan bu tür ayrıntılı bir çalışma başlatılmış ama henüz tamamlanmamıştır.[8]

57. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN YENİK DÜŞEN DİĞER ÜLKELERİ İLE YAPILAN BARIŞ ANTLAŞMALARIYLA LOZAN'I KARŞILAŞTIRAN BİR ÇALIŞMA YAPILMIŞ MIDIR?

Lozan Barış Antlaşması'nın bir başarı mı yoksa bir yenilgi mi olduğu sorularının yeniden tartışıldığı dönem-

8) Genel bir Lozan bibliyografyası için bkz. http://www.osar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501258 (son erişim tarihi 8 Mayıs 2013).

de, bu konuyu anlamamızı kolaylaştıracak en iyi yollardan biri, Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran Lozan Barış Antlaşması ile, bu büyük savaşta yenik düşen öbür devletlerle imzalanan barış antlaşmalarını karşılaştırmaktır. Hatta bu karşılaştırma, Lozan'la öncülü olan Sevr Antlaşması'nı da içerecek şekilde yapılmalıdır. Aslında Lozan'ı Sevr Antlaşması ile karşılaştıran çalışmalar olmasına rağmen Versailles, Trianon ve Neully gibi antlaşmalarla karşılaştıran bir çalışma henüz yoktur.

58. CUMHURİYET NEDEN LOZAN KONFERANSI KARARLARI ALINMADAN İLAN EDİLMEMİŞTİR? BÖYLE BİR DURUMDA, TÜRK HEYETİNİN ELİ DAHA GÜÇLÜ OLMAZ MIYDI?

Henüz sonuçlanmış olan Kurtuluş Savaşı'nın ardından, sınırları, hatta devlet olduğu bile uluslararası platformda kabul görmemiş olan TBMM hükümetinin yeni bir yönetim biçimi belirlemesi, Lozan öncesi sorun çıkarabilirdi. Lozan'da elde edilecek siyasal zafer, Ankara hükümetinin iç siyasette de elini güçlendireceği ve ardından kurulacak yeni idare şekli içinde yapmak istedikleri yenilikleri yapmalarına olanak verebileceği için konferansın sonuçlanması beklenmişti.

59. KONFERANSTA İSMET PAŞA "İNÖNÜ" DİYE ANILIYOR MU?

Hayır. Lozan Barış Konferansı'nın açılışında **İnönü**, Edirne Milletvekili ve Ankara Hükümeti Dışişleri Vekili **İsmet Paşa** olarak tanıtılmış, görüşmeler boyunca da **İsmet Paşa** olarak hitap edilmiş; **İnönü** soyadını 1934'te kabul edilen Soyadı Yasası ile almıştır.

60. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI YAPILMASAYDI TÜRKİYE'NİN BUGÜNKÜ DURUMU NE OLURDU?

Lozan Barış Antlaşması tarihi bir olaydır. Tarihçi, olmamış olaylar üzerinden konuşmaz; yani varsayım üzerinden tarih yazmaz. Dolayısı ile, "Türkiye'yi bugün ne tür bir durum bekliyor olurdu" sorusu tarihçinin yanıtlayacağı bir soru değildir.

61. NÜFUS MÜBADELELERİ YAPILMAK ZORUNDA MIYDI? GİRİT'TEKİ TÜRKLER İZMİR'E, AYVALIK'A NİÇİN GELMEK ZORUNDAYDILAR, YANİ ORADA GİRİTLİLER OLARAK YAŞAYAMAZLAR MIYDI?

Savaşta çarpışmış tarafların halklarının karşı ülkede yaşamayı sürdürmesinin ileri tarihlerde yeni gerilimler doğurabileceği dikkate alınarak bunu önlemek için halkların mübadelesinin, yani karşılıklı yerlerinin değiştirilmesinin yararlı olacağı ilk kez 1914'te **Venizelos** tarafından Balkan Savaşları sonunda gündeme getirilmişti. Lozan görüşmeleri sonunda ise Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk-Yunan halkları arasında yaşanmış olan acıların daha derinleşmemesi için bu formül düşünülmüş ve Cemiyet-i Akvam'ın (Birleşmiş Milletler) nüfus konusunda uzmanı **Dr. Fridtjof Nansen** gerekli düzenlemeleri kâğıda dökmüştü. 1923-24 yıllarında da mübadele uygulanmıştı.

Lozan görüşmeleri sırasında mübadele 1 Aralık 1922 tarihli oturumda görüşüldü. **Lord Curzon**'un isteği üzerine bu oturuma katılan **Dr. Nansen** nüfus değişimi hakkındaki görüşlerini ve önerilerini dile getirmişti. Zaman kaybetmeden Türk-Yunan halklarının değişimini öne-

ren **Nansen** –konuyu dört büyük devletin İstanbul'daki temsilcileri ile de görüştükten sonra– hem Türkiye hem de Yunanistan makamlarının mübadeleyi istedikleri sonucuna vardığını belirtmiştir.[9]

62. ORTADOĞU VE BALKANLAR'DA, YUNANİSTAN'DAKİ TÜRKLER HARİCİNDE NİÇİN BİR MÜBADELE SÖZ KONUSU OLMAMIŞTIR?

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra kurulan yeni Türkiye devleti sınır komşuları olan Yunanistan ve Bulgaristan'la demografik ve siyasal bakımdan farklı ilişkiler içindeydi. Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda hem aynı cephede savaştıklarından, hem de Türk sınırları içinde yoğun bir Bulgar nüfus olmadığından onlarla mübadele gerektiren bir durum yoktu. Oysa Balkan Savaşları sırasında yaşanan göç hareketi iki ülke arasında nüfus değişimini gündeme getirmiş, hatta İttihat ve Terakki Hükümeti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Antlaşması (29 Eylül 1913) ile mübadele resmi bir hal almıştı. Göç olaylarını resmi anlamda düzenleyen ilk antlaşma olan İstanbul Antlaşmasıyla, gerçekleştirilecek olan ahali değişimi, sınırın her iki tarafında da 15 km. içinde oturanları kapsamaktaydı.[10] Ancak, Birinci Dünya Savaşı patlak verince bu işlem

9) **H. Cevahir Kayam**, "Lozan Barış Andlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM'de Görüşülmesi", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi***, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993. Makalenin online biçimi için http://atam.gov.tr/lozan-baris-andlasmasina-gore-turk-yunan-nufus-mubadelesi-ve-konunun-tbmmde-gorusulmesi/ (son erişim tarihi 8 Mayıs 2013).

10) http://atam.gov.tr/lozan-baris-andlasmasina-gore-turk-yunan-nufus-mubadelesi-ve-konunun-tbmmde-gorusulmesi/ (son erişim tarihi 8 Mayıs 2013).

gerçekleşmemişti. Ama Türk Kurtuluş Savaşı'nda fiili olarak sorun yaşanan Yunanistan'la durum, hem Türkiye'de çok sayıda Hıristiyan Rum ahali bulunduğu için hem de 1830'dan beri Yunanistan'a ait olan Mora-Teselya-Makedonya topraklarında hatırı sayılır Türk nüfus olduğu için durum farklıydı. Lozan'dan sonra öngörülen mübadele bu koşullar dikkate alınarak uygulanmıştır. Ortadoğu coğrafyasında ise nüfus değişimini gerektiren bir durum söz konusu değildi.

63. SEVR VE LOZAN ANTLAŞMALARI ARASINDAKİ BAŞLICA FARK NEDİR?

Osmanlı Devleti'ni Müttefiklerin ortak sömürgesi haline getiren Sevr Antlaşması ile, Orta Anadolu'da silahlı gücü de olmayan çok küçük bir bölge Türklere bırakıldıktan sonra elde kalan Osmanlı topraklarının Müttefikler arasında paylaştırılması, Doğu Anadolu'da Ermenistan, Irak ve Suriye arasında Kürdistan kurulması, Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcilerinin oluşturduğu Mali Komisyon tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştı. Lozan Antlaşması ile Müttefikler özetlenen bütün hükümlerin geçersizliğini ve Misak-ı Milli sınırları içinde bağımsız bir Türk Devleti'ni kabul etmişlerdir.

64. LOZAN ANTLAŞMASI'NIN TÜRKİYE İÇİN GETİRİLERİ NELERDİR?

Lozan Antlaşması'nın getirileri, bu antlaşmanın, Osmanlı Devleti'nin yıkılışını resmi olarak tescilleyen ve birbirinin devamı olan Mondros Ateşkes Antlaşması ve

Sevr Antlaşması ile karşılaştırılmasıyla anlaşılabilir. Şöyle ki, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasından sonra 30 Ekim 1918 tarihinde İstanbul Hükümeti Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamış, bu antlaşmaya uyulmayarak yapılan işgaller de Kurtuluş Savaşı'na yol açmıştı. 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması ile Osmanlı Hükümeti elde kalan Osmanlı topraklarının büyük devletler arasında paylaşılmasını kabul ederken, Kuva-yı Milliye, yani ulusal güçler bu tutsaklık belgesine Kurtuluş Savaşı ile karşı koymuşlardı. İşte bu aşamalardan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin duyurulması ve yeni Türk Devleti'ni çağdaş uygarlık düzeyine yükseltmek üzere gerçekleştirilen Türk Devrimi, üç yılı aşan bir varlık mücadelesinin sonunda sağlanan zaferin ürünü olan Lozan Antlaşması'nın getirileridir.

65. LOZAN ANTLAŞMASI'NIN TÜRK TARİHİNE ETKİLERİNİ VE SONUÇLARINI NASIL DEĞERLENDİREBİLİR VE BUNLARIN BİLİNMESİ VE ÖNEMSENMESİNİ NASIL ARTIRABİLİRİZ?

Lozan'ın daha iyi anlaşılması, yayımlanacak kitaplar, makaleler ve görsel malzemelerle sağlanabilir.

66. LOZAN'DA NELER FEDA EDİLDİ VEYA İSTENİLSE DAHA FAZLA ŞEYLER ELDE EDİLEBİLİR MİYDİ?

Lozan'da karara bağlanmayan üç konu kalmıştı. Bunlar daha ileri tarihlerde çözümlenen Hatay, Musul-Kerkük ve Boğazlar meseleleriydi. Boğazlar konusu Lozan'da Türkiye'nin isteklerine uygun olmayan bir şekilde sonuçlanmış, her iki boğazın, uluslararası konumda Tür-

kiye'nin yetki alanı dışına çıkarılıp askerden arındırılmasıyla hükme bağlanmıştı. Ancak, 1936 tarihinde imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar tamamen Türkiye hâkimiyetine ve denetimine girmiştir. Öte yandan Hatay ve Musul konuları Türkiye ile biri İngiltere biri de Fransa olmak üzere iki farklı ülkeyi ilgilendirdiği için Lozan'da bu sorunların ikili görüşme ve antlaşmalarla çözülmesi kararı alınmıştı. Musul sorunu Lozan'dan sonra İngiltere ile 1925 yılında Türkiye'ye birtakım ekonomik çıkarlar sağlanarak karara bağlanmıştı. Hatay ise 1937 yılında Fransa'dan ayrılmış, bir süre özerk yönetildikten sonra 1939 tarihinde **Atatürk**'ün ölümünün ardından Türkiye sınırlarına katılmıştır.

67. NİÇİN SAVAŞ TAZMİNATI OLARAK YUNANİSTAN'DAN SADECE KARAAĞAÇ İSTASYONU KABUL EDİLDİ?

Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında Osmanlı toprakları içinde kalan Karaağaç İstasyonu Kurtuluş Savaşı sırasında (1920-1923) Yunanistan güçlerinin eline geçmişti. Edirne'nin 4 km güneybatısında Meriç Nehri'nin de doğusunda yer alan bu istasyonun stratejik önemi büyüktü, ayrıca Misak-ı Milli sınırları içindeydi. Bu bakımdan geri alınması gereken bir bölgeydi. İçinde bulunduğu ekonomik çöküntü dolayısıyla Yunanistan'ın başka tazminat ödeyemeyeceği kesinlik kazanınca, Karaağaç, değinilen noktalar da gözetilerek Yunanistan'dan tek tazminat olarak geri alınmıştır.

68. LOZAN GÖRÜŞMELERİ KESİNTİYE UĞRADIĞINDA İZMİR'DE BİR KONGRE TOPLANMIŞTI. BU KONGRE LOZAN GÖRÜŞMELERİ AÇISINDAN ÖNEMLİ MİYDİ?

Lozan Barış Görüşmeleri 4 Şubat 1923'te kesintiye uğramıştı. Tam bu sıralarda, Türkiye'de ekonomik alanda faaliyet gösteren her meslek grubundan temsilciler, kurulacak yeni Türk Devleti'nin ekonomik durumunu ve ekonomisinin dayandırılacağı temel ilkeleri görüşmek üzere İzmir'de bir araya geldiler. Sanayi, tarım, ticaret ve emek gruplarından toplam 1.135 kişinin katıldığı bu kongredeki görüşmelerin sonunda Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığının uluslarası düzeyde tanınmasına odaklı Misak-ı İktisadi (Ekonomik Yemin) kabul edilmişti. İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında **Mustafa Kemal Paşa**, *"Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun ekonomik zaferlerle taçlandırılamazlarsa kazanılacak başarılar yaşayamaz, az zamanda söner"* sözleriyle ekonomik bağımsızlığın yeni Türkiye için önemini belirtmişti.

Bu önem gözetilerek Kongre'de alınan genel kararları şöyle sıralayabiliriz:

1) Yerli malı kullanılması sağlanmalıdır.
2) Teknik eğitim geliştirilmelidir.
3) Hammaddesi yurtiçinde olan sanayi dalları kurulmalıdır.
4) Küçük imalattan büyük işletmelere geçilmelidir.
5) Özel teşebbüse kredi sağlayacak bir devlet bankası kurulmalıdır.
6) Demiryolu inşaatı programa bağlanmalıdır.
7) Yabancıların kurduğu tekellerden kaçınılmalıdır.
8) İşçilerin durumu düzeltilmelidir.

Öte yandan Kongre'de ekonomik konular kadar Türkiye'nin gelecekte benimseyeceği eğitim sistemi de görüşülmüş, yerli-yabancı-dinsel tüm temel eğitim kurumlarının ulusal eğitimde birleştirilmesi, hatta okur-yazar sayısının artırılması için Latin harflerine geçilmesi bile görüşülmüştü. Kongrenin kapsamını ekonomiyi aşacak boyutlara doğru genişletmenin bir nedeni, İtilaf delegelerinin çoğunun, Türkiye'nin şeriatla yönetilen teokratik bir ülke olduğunu düşünerek batılı ülkelerle eşit kılınabileceği bir antlaşma gerçekleştirmek istemediklerini öne sürmeleriydi. Bir kaygıları da Rus Devrimi'nden sonra kurulan Bolşevik hükümetin Kurtuluş Savaşı'na maddi yardımda bulunmasının Türklerin de sosyalist ekonomik sistemi benimseyeceğinin bir göstergesi olabileceği yönündeydi. Dolayısıyla **Mustafa Kemal**, kesinti döneminde toplanan bu kongreyi, yeni kurulacak devletin tüm kurumlarıyla çağdaş, bağımsız ve hatta laik bir yapıda olacağını; ekonomisini liberal model üzerine tesis edeceğini dünyaya göstermek için kullanmıştır. Bu bağlamda İzmir İktisat Kongresi'ndeki görüşmeler ve alınan kararlar sadece TBMM'ye kurulmak üzere olan devletin sosyo-ekonomik kimliği açısından yön gösterici olmakla kalmamış, yeni Türkiye'nin izleyeceği ekonomik model hakkında liberal İtilaf Devletlerinin kuşkularını da gidermişti. Bir başka deyimle İktisat Kongresi, 23 Nisan 1923'te başlayacak olan İkinci Lozan Görüşmelerinde kapitülasyonların kaldırılması konusu başta olmak üzere İtilaf Devletlerinin Türkiye'ye ilişkin kaygı ve kuşkularını aşıp sonuca varmalarında TBMM heyetine büyük bir destek sağlamıştır.

69. LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE, KURTULUŞ SAVAŞI KAZANILDIĞI HALDE BAZI TOPRAKLAR ALINAMAMIŞ VE BU NEDENLE BAZI KİŞİLER, GÖREVİNİ İYİ YAPAMADIĞI GEREKÇESİYLE İSMET İNÖNÜ'YÜ SUÇLAMIŞTI. İSMET PAŞA GERÇEKTEN GÖREVİNİ İHMAL Mİ ETTİ?

İsmet Paşa'nın Lozan'da görevini ihmal ettiği ve/veya iyi yapmadığı, Musul ve Hatay'ın Antlaşmayla kabul edilen Türkiye sınırlarının dışında kalması üzerine, karşıtlarınca kullanılmış bir söylemdi. Başkanlık ettiği heyetle Lozan'a doğru yola çıkarken **İsmet Paşa**'ya Meclis'in beklentilerini içeren 14 maddelik bir talimatname verilmişti. Misak-ı Milli sınırlarını da içeren bu noktalar şöyleydi:

1) Doğu Sınırı: "Ermeni Yurdu" söz konusu olamaz, olursa görüşmeler kesilir.
2) Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek.
3) Suriye sınırı: Bu sınırın düzeltilmesine çalışılacak.
4) Adalar: Kıyılarımıza pek yakın adalar ülkemize katılacak.
5) Trakya sınırı: 1914 sınırı elde edilmeye çalışılacak.
6) Batı Trakya: Misak-ı Milli maddesi (Plebisit).
7) Boğazlar: Yabancı bir askeri kuvvet kabul edilemez.
8) Kapitülasyonlar: Kabul edilemez.
9) Azınlıklar: Esası mübadeledir.
10) Osmanlı borçları: Osmanlı'dan ayrılan ülkeler arasında paylaştırılacak.
11) Ordu ve donanma: Sınır koyulamaz.
12) Yabancı kuruluşlar: Yasalarımıza tâbi olacaklar.

13) Bizden ayrılan ülkeler: Misak-ı Milli'nin ilgili maddesi geçerlidir.
14) İslam Cemaat ve Vakıfları: Hakları eski antlaşmalara göre sağlanacaktır.

Görüldüğü gibi, Hatay ve Musul'un Türkiye sınırları içinde olması bu yönerge içindeydi. İngiltere ve Fransa buna karşı çıkınca konuyla ilgili görüşmeler uzadı ve sonunda bu konuların sadece İngiltere-Fransa ve Türkiye'yi ilgilendirdiği ve konferansın gereksiz uzamasına yol açmaması için ilgili ülkeler arasında ikili görüşmelerle çözülmek üzere Lozan sonrasına bırakılması kararlaştırıldı. Kısacası, Musul ve Hatay'ın Lozan'da kabul edilen Türkiye sınırlarının dışında kalması, **İsmet Paşa**'nın ihmalinden veya görevini yerine getirememesinden kaynaklanan bir durum değildi.

70. İSMET İNÖNÜ LOZAN GÖRÜŞMELERİNİ BİR ARA TERK EDİNCE, GERÇEKTEN BARIŞ GÖRÜŞMELERİ SON BULUP YENİDEN SAVAŞIN ÇIKMA İHTİMALİ VAR MIYDI?

Böyle bir tehlike gerçekten vardı. Lozan'da **Lord Curzon**, **İsmet Paşa**'ya antlaşmayı imzalamaması durumunda savaş çıkacağını hatırlatmak zorunda kalmıştı.

71. PARA VEYA DAHA FAZLA TOPRAK ALINAMAZ MIYDI MİSAK-I MİLLİ'YE UYGUN OLARAK?

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye Yunanistan'dan savaş tazminatı olarak nakit para alamamıştı. Öte yandan, Kurtuluş Savaşı'yla Misak-ı Milli sınırları içinde kalan yerlerin dışında toprak kazancı hedeflenmediği için bu

sınırlar içinde olmakla birlikte Yunanistan'ın denetiminde bulunan Karaağaç'tan başka toprak zaten istenmemişti. Tazminat olarak kabul edilen bu bölgenin alınması bir anlamda Türkiye'nin Trakya sınırını da çizmiştir.

72. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI HER MADDESİYLE TÜRKİYE İÇİN YARARLI BİR ANTLAŞMA MI OLMUŞTUR?

Bu konuda yorum yapmak öncelikle tamamen o dönemin koşullarını bilip düşünmeyi gerektirir. Kuşkusuz Lozan yeni Türk Devleti'nin kurulmasına resmi zemin hazırlayarak ve bu devletin henüz adı bile konmamışken uluslararası alanda tanınmasını ve bağımsızlığının kabul edilmesini sağlayarak yararlı olmuş bir antlaşmadır. Bu antlaşmada kapitülasyonların kaldırılması, Düyun-u Umumiye'nin Misak-ı Milli sınırları içindeki toprakları ilgilendiren borçlar için geçerli olmak üzere takvime bağlanması (son taksit 1955'te ödenmiştir), azınlıklar, doğu sınırı gibi konular Türkiye'nin istediği doğrultuda yer almıştır. Ancak, Misak-ı Milli içinde yer almalarına karşın, Hatay, Musul-Kerkük ve Boğazlar Türkiye'nin sınırları içinde sayılmamış, bu sorunlarda çözüme Lozan'ı izleyen yıllarda ulaşılmıştır.

73. LOZAN ANTLAŞMASI'NIN BİTİŞ SÜRESİNİ UZATMAK AMAÇLI BİR MADDE ANTLAŞMADA MEVCUT MUDUR? TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN BU KONUDAKİ DÜŞÜNCE VE PLANI NEDİR, NE YÖNDE OLMALIDIR?

Antlaşmada Lozan'ın ömrünün yüz yıl olduğu hakkında herhangi bir madde yoktur. Bu bir uluslararası antlaşmadır ve Türkiye dışında İngiltere, Fransa, Japonya,

Yunanistan, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Romanya tarafından da imzalanmış olduğundan maddeleri bütün bu ülkeler de yakından bilmekte ve yürütülmesini izlemektedir. Bu ülkelerin antlaşma belgelerinde de geçerlilik süresi kaydı yoktur.

74. LOZAN'DA SAVAŞ TAZMİNATI OLARAK YUNANİSTAN'DAN YALNIZCA KARAAĞAÇ'IN ALINMASINA BİR DİPLOMATİK HATA OLARAK BAKILMIYORSA, TÜRKİYE'NİN YENİ SULH POLİTİKASINA DAİR BİR İŞARET OLARAK MI YORUMLANMALI?

Bunu diplomatik bir hata olarak değerlendirmekten çok, dönemin koşullarına bakarak yorumlamakta fayda var. Sınırlarını Misak-ı Milli'ye uygun olarak belirlemeye çalışan Türk yönetimi batıda sınırlarını Meriç Nehri ile çizmiş, sınırların tanıtılması ile de politikasını barıştan yana belirlemiştir.

75. FENER RUM PATRİKHANESİ VE TÜRKİYE'DEKİ AZINLIKLARIN HAKLARI DÜZENLENMİŞKEN, NİÇİN YUNANİSTAN'DAKİ TÜRK AZINLIKLAR GÖRÜŞÜLMEMİŞTİR?

Lozan'da azınlıklar için Türk ya da Rum ifadeleri yerine Müslüman ve gayrımüslim terimleri kullanılmıştır ve Türkiye'deki Rum azınlıklarla birlikte Yunanistan'daki Müslüman azınlıklar da görüşülmüştür. Her ikisinin durumu, Mütekabiliyet yani karşılıklılık ilkesini göz önünde bulunduran 45. Madde ile Yunanistan'daki Müslüman azınlıkların da Türkiye'deki gayrımüslim azınlıklar ile aynı haklara sahip olduğu belirtilerek yer almıştır.

76. TÜRKİYE SINIRLARI DIŞINDA KALAN TÜRKLERİN VATANDAŞLIK HAKLARINA DAİR NASIL BİR POLİTİKA SÖZ KONUSU OLMUŞTUR?

Lozan'da Türkiye sınırları dışındaki Türklerin haklarının Yunanistan'la olduğu gibi karşılıklılık ilkesine dayandırılması öngörülmüştür.

77. BATI TRAKYA'DA KALAN TÜRKLERİN HAKLARI –EĞİTİM, SİYASET, İNANÇ VS– NİÇİN GÖRÜŞÜLMEMİŞ VE GÖZETİLMEMİŞTİR?

Batı Trakya Türklerinin hakları, Lozan'da karara bağlanan gayrımüslim azınlık hakları ile eş tutulmuştur. Bu çerçevede Yunanistan'daki Müslüman azınlığın, Yunanistan vatandaşlarının medeni haklarından tümüyle yararlanmaları esas alınmıştır.

78. TÜRKİYE LOZAN'DA NİÇİN OSMANLI DEVLETİ'NİN ORTADOĞU TOPRAKLARINDA KURULAN DEVLETLERİN DIŞ POLİTİKALARINA DA BİR OTORİTE OLUŞTURMAYA ÇALIŞMADI?

Türkiye, Misak-ı Milli'de, Türk ve Müslüman çoğunluğa sahip Arap memleketlerindeki durumun o bölge halklarının vereceği oya göre belirlenmesi gerekliliğini belirtmiştir. Aynı ifade Türk Heyeti'ne Lozan'a giderken verilen Hükümet Talimatnamesi'nde de, *"bizden infilak eden memleketler için Misak-ı Milli'nin madde-i mahsusası mer'idir"* ifadesi geçer. Yani, Türkiye Misak-ı Milli'nin dışına çıkmamak ilkesiyle hareket ettiğinden, üstelik Müslüman devletler de kurulmamış olduğundan kurulması ancak varsayılan devletlerin halkları üzerinde bir otorite kurmak gibi bir politika izlememiştir.

79. MİSAK-I MİLLİ SINIRLARININ TAMAMEN KORUNMASI MÜMKÜN MÜYDÜ?

Lozan'da Misak-ı Milli, Musul-Kerkük ve Hatay dışında hayata geçirilmiştir. Bu iki bölgenin antlaşmayla saptanan sınırların dışında kalması, görüşmeleri gereksiz uzatmamak için bulunmuş çözümdür. Lozan görüşmeleri sırasında bu bölgelere ilişkin çekişmelerin uzaması üzerine bu sorunların sadece Türkiye ve Musul durumunda İngiltere, Hatay durumunda Fransa'yı ilgilendirdiği hatırlatılarak antlaşma imzalandıktan sonra bu ülkelerin aralarında anlaşmaları kararlaştırılmıştır.

80. LOZAN'DA BATUM VE HATAY NEDEN ALINAMADI?

Batum zaten Lozan'da görüşme konularından biri değildi. Çünkü 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ile Gürcistan'a bırakılmıştı. Hatay ise sadece Fransa ile ilgili bir sorun olarak nitelendiğinden konferansı gereksiz uzatmamak adına Lozan'da karara bağlanmadı.

81. LOZAN'DA BOĞAZLARIN TAMAMEN TÜRK HÂKİMİYETİNE GİRMESİ SAĞLANMALI MIYDI?

Türk heyetinin tüm çabalarına rağmen Boğazlar konusu Lozan'da açığa kavuşmayan konular arasında kalmıştır. **İsmet Paşa**'ya Lozan'a gitmeden önce verilen Hükümet Talimatı'nda da Boğazlar konusuna bir madde içinde ayrı bir önem verilmişse de bu konu ancak 1936 tarihinde imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile tam anlamıyla Türkiye'nin istekleri doğrultusunda karara bağlanmıştır.

82. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI TÜRK ULUSUNA HANGİ BAŞLIK ALTINDA DUYURULMUŞTUR?

"Lozan Sulh Muahedesi" adıyla.

83. LOZAN'DA 100 YIL SONRA AÇIKLANACAK GİZLİ MADDELER VAR MIDIR?

Hayır. Lozan Barış Antlaşması Türkiye ve katılan ülkeler tarafından imzalanmış uluslararası bir antlaşmadır. Lozan Barış Antlaşması'nın son maddesinde, *"İmzalanan ve onanan belgenin aslı Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin arşivinde saklanacak ve 'doğruluğu onaylanmış birer örneği' taraflara verilecektir"* ifadesi de geçmektedir. Onaylı birer örneği taraf ülkelerde olan bir antlaşmada sadece bir tek ülke için daha sonra açıklanacak gizli maddeler bulunması söz konusu olamaz.

84. LOZAN ANTLAŞMASI'NDA TÜRKİYE, OSMANLI DEVLETİ'NİN BİR DEVAMI OLARAK GÖSTERİLMİŞ MİDİR? İKİ YAPI ARASINDAKİ FARK NET BİR BİÇİMDE BELİRTİLMİŞ MİDİR?

Hayır, Osmanlı Devleti'nin bir devamı olarak gösterilmemiştir. Zaten bu sorun daha Konferans başlamadan Saltanatın kaldırılması ve TBMM Delegasyonu'nun tek çağrılı olmasıyla çözümlenmişti ve görüşmeler sırasında hep "Türkiye" ismi kullanılmıştı.

85. MÜZAKERELER SIRASINDA YA DA ARA VERİLDİĞİNDE HAHAMBAŞI HAİM NAUM EFENDİ TARAFLARLA HERHANGİ BİR TEMASTA BULUNMUŞ MUDUR?

Haim Naum Efendi (İstanbul'da Mühendislik Yüksek Okulu Fransızca öğretmeni ve eski Hahambaşı) Lozan'a giden Türk heyetinin üyelerindendi. Üstelik Lozan'a gittiği sırada hahambaşı da olmayan **Naum Efendi** Türk heyeti üyesi olarak Lozan'da uzun süre de kalmamış, **Rauf Bey**'in **İsmet Paşa**'ya gönderdiği 29 Nisan 1923 tarihli telgrafında belirttiği gibi Türkiye taraftarı sermaye gruplarının ticari tekliflerini incelemek ve ilgililerle görüşmeler yapmak üzere özel bir görevlendirmeyle İngiltere'ye gönderilmişti. **Naum Efendi** 4 ay süren bu görevi sırasında Londra'da **General Towshend**'in yeğeni **Kont de Forsvil** ile görüşüp Van ve Bitlis gaz imtiyazı için anlaşmıştı.

86. LOZAN GÖRÜŞMELERİ NEDEN 8 AY SÜRMÜŞTÜR?

Lozan görüşmeleri, özellikle adli ve mali konular hakkında anlaşma sağlanamadığından 4 Şubat 1923'te kesintiye uğradı. **İsmet Paşa**'nın Başbakanlığa yolladığı 3 Şubat 1923 tarihli telgrafta müttefiklerin amaçlarının, *"Anlaşma olan noktaları imzalayıp bir barış yapmak, ötekilerini müzakereye devam etmek, Musul'u ayrıca İngilizlerle çözüme bağlama(k)"* olduğunu söylüyordu. Ancak, kapitülasyonlar ve borçlar hakkında anlaşma olamadığından Konferansın kesilmesinin kesin olduğunu da belirtiyordu. **İsmet Paşa**'nın dediği gibi, Konferans 4 Şubat 1923'te kesildi ve heyetler ülkelerine döndü. Şubat ve Mart aylarındaki iki aylık bir kesintinin

ardından 23 Nisan 1923'te Lozan görüşmelerinin ikinci kısmı başladı. 20 Kasım 1922'de başlayıp, 24 Temmuz 1923'te nihai antlaşma imzalanana kadar 8 ay geçmesinin nedeni hem bu kesinti hem de İtilaf Devletlerinin anlaşma sağlanacak konularda aslında Avrupa devletleri arasında görmeyi kabullenemedikleri Türklerin isteklerini kabul etmek istemediklerinden çok uzun tartışmalar yapmalarıdır.

87. LOZAN GÖRÜŞMELERİNDE KÜRTLER İLE İLGİLİ BİR GÖRÜŞME YAPILDI MI?

Hayır. Lozan'da Kürtler ile ilgili ayrı bir başlık yoktur. Yalnız, Azınlıklar Alt Komisyonu görüşmeleri sırasında İtalyan temsilcisi ve oturum başkanı **M. Montagna** dini azınlıkların yanında soy (ırk) azınlıklarının da olduğunu belirtmiş, bunun üzerine **Dr. Rıza Nur Bey**, *"Kürtler, kaderlerinin Türklerin kaderi ile ortak olduğu görüşündedirler; azınlık haklarından yararlanmak istememektedirler"* şeklinde cevap vermiştir.

88. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI NEREDE İMZALANMIŞTIR?

Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrinde, bugünkü Lozan Üniversitesi'ne ait Rumine Sarayı'nda imzalanmıştır.

89. LOZAN ANTLAŞMASI'NDA ATATÜRK İLE TÜRK HEYETİNİN ÇELİŞTİĞİ MADDELER VAR MIYDI?

Daha önce de belirtildiği gibi, Türk Heyeti Birinci Delegesi **İsmet Paşa**'ya Lozan'a gitmeden önce bir Hükümet

Talimatnamesi verilmişti. Bu talimatnamede, önem verilen maddeler sıralanmıştı. **İsmet Paşa** ile Ankara arasında Lozan görüşmeleri sırasında yoğun bir bilgi alışverişi yaşandığı, telgraf yoğunluğundan ve içeriklerinden anlaşılabiliyor. Burada bir çelişkiden ziyade, uyum ve fikir alışverişi gözlenmektedir.

90. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN İLK VE SON MADDELERİ NELERDİR?

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın son şekli "Siyasal Hükümler", "Mali Hükümler", "Ekonomik Hükümler", "Ulaşım Yolları ve Sağlık Sorunları" ve "Çeşitli Hükümler" bölümleri altında toplam 143 madde içermiştir. Barış Antlaşması kısmına ek olarak farklı kısımlar halinde, başka sözleşmeler de yer almıştır. Nihai Barış Antlaşması'ndaki ilk ve son maddeleri olan 1. ve 143. maddeler şöyledir:

Madde 1: "İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişi tarihinden başlayarak, bir yandan İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve öte yandan Türkiye arasında olduğu kadar, bunların uyrukları arasında da, barış durumu kesin olarak kurulmuş olacaktır.
Taraflar arasında resmi ilişkiler kurulacak ve Tarafların diplomasi ve konsolosluk görevlileri (*agents diplomatiques et consulaires*), yapılacak özel anlaşmalara halel gelmeksizin, devletler hukukunun genel ilkeleri uyarınca işlem görecektir."[11]

---

11) **Seha L. Meray**, ***Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler***, Cilt 6, s.2.

Madde 143: "İŞBU ANTLAŞMA, mümkün olan en kısa süre içinde onaylanacaktır. Onama belgeleri Paris'te sunulacaktır. Japon Hükümeti, onamanın yapılmış olduğunu, Paris'teki temsilciliği aracılığıyla, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine bildirmeye yetkili olacak ve bu durumda, Japon Hükümeti onama belgesini mümkün olan en kısa süre içinde gönderecektir.

İmzacı Devletlerden her biri, işbu Antlaşmayla birlikte, imzalamış oldukları ve Lausanne Konferansı'nın Son (Nihai) Senedinde belirtilen senetleri İNCELEYİP TEK ve aynı belgeyi onaylayacaktır.

Bir yandan Türkiye ve öte yandan İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya ya da bunların arasından üçü, onama belgelerini sundukları zaman, bir ilk sunuş tutanağı (*process-verbal de depot*) düzenlenecektir.

Bu ilk tutanağın tarihinden başlayarak, Antlaşma, onu böylece onaylamış olan Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlüğe girecektir. Bundan sonra, öteki devletler için onama belgelerinin sunuluşu tarihinde yürürlüğe girecektir.

BU HÜKÜMLERE OLAN İNANÇLA, adları aşağıda belirtilen Tam Yetkili Temsilciler, işbu Antlaşmayı imzalamışlardır.

LAUSANNE'da, 24 Temmuz 1923 tarihinde yalnız bir nüsha olarak düzenlenmiştir; bu nüsha Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin arşivlerine konulacak ve bu Hükümet, İmzacı Devletlerden her birine, bunun, doğruluğu onaylanmış birer örneğini verecektir."[12]

---

12) **Seha L. Meray**, ***Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler***, Cilt 6, s.48-49.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Akgün, Seçil Karal; "Barış mı Savaş mı?" XI. Türk Tarih Kongresi'nden ayrıbasım, Ankara, TTK Yay., 1994.

Akgün, Seçil Karal; ***Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik***, İstanbul, 2006.

Aydemir, Şevket Süreyya; ***İkinci Adam***, 3 Cilt, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968.

Benbassa, Esther; ***Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları***, Çev. İrfan Yalçın, Milliyet Yay., İstanbul, 1998.

Bilgehan, Gülsün; ***Mevhibe***, 2 Cilt, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998.

Cet album est dessine par DERSO, dessinateur du Al-Kaskhul LE CAIRE tire et editr par les.

Child, Richard Washburn; ***A Diplomat Looks at Europe***, New York, Duffield and Company, 1925.

Erden, Ali Fuad; ***İsmet İnönü***. http://ismetinonu.org.tr/index.php/ali-fuad-erden-ismet-inonu

Ergenç, Özer; "Atatürk'ün 'Büyük Devlet Adamı' Niteliği", *100. Yıl Atatürk Konferansları*, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, 1981, s.89-99.

İnönü, İsmet; ***Defterler***, 2 Cilt, Haz.: **Ahmet Demirel**, İstanbul, YKY, 2001.

İnönü, İsmet; ***Hatıralar***, 2 Cilt, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987.

Karacan, Ali Naci; ***Lozan***, İstanbul, İş Bankası Yay., 2009.

Kayam, H. Cevahir; "Lozan Barış Andlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM'de Görüşülmesi", ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi***, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993. Makalenin online biçimi için http://atam.gov.tr/lozan-baris-andlasmasina-gore-turk-yunan-nufus-mubadelesi-ve-konunun-tbmmde-gorusulmesi/

Lausanne on its 70th Anniversary, Ministry of Culture, Ankara, 1993.

Meray, Seha L.; ***Lozan Barış Konferansı. Tutanaklar-Belgeler***, 6 Cilt, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2001.

Mustafa Kemal, ***Nutuk***, **Gazi Mustafa Kemal** Tarafından 1927, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2011.

Shaw, Stanford J. & E.K. Shaw; ***History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Reform, Revolution and Republic***, 2. Cilt, Cambridge, Cambridge Uni. Press, 1977.

Şimşir, Bilâl N.; "Lozan ve Sonrasında Sınırlar ve Boğazlar" (Konferans), http://ismetinonu.org.tr/index.php/dr-bilal-n-simsirin-konferansi

Şimşir, Bilâl N.; ***Lozan Günlüğü. Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi 1922-1923***, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2012.

Şimşir, Bilâl N.; ***Lozan Telgrafları***, 2 Cilt, Ankara, TTK Yay., 1994.

Turhan, İlhan (Yay. Haz.); ***İsmet İnönü Lozan Barış Konferansı Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleşileri***, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2003. http://ismetinonu.org.tr/lozan-baris-konferansi.htm

Turhan, İlhan (Yay. Haz.); ***İsmet İnönü ve Lozan Barış Konferansı***, Ankara, İnönü Vakfı, 2003. http://ismetinonu.org.tr/index.php/ismet-inonu-ve-lozan-baris-konferansi

Zürcher, Eric J.; ***Turkey. A Modern History***, London & New York, I. B. Tauris, 2004.

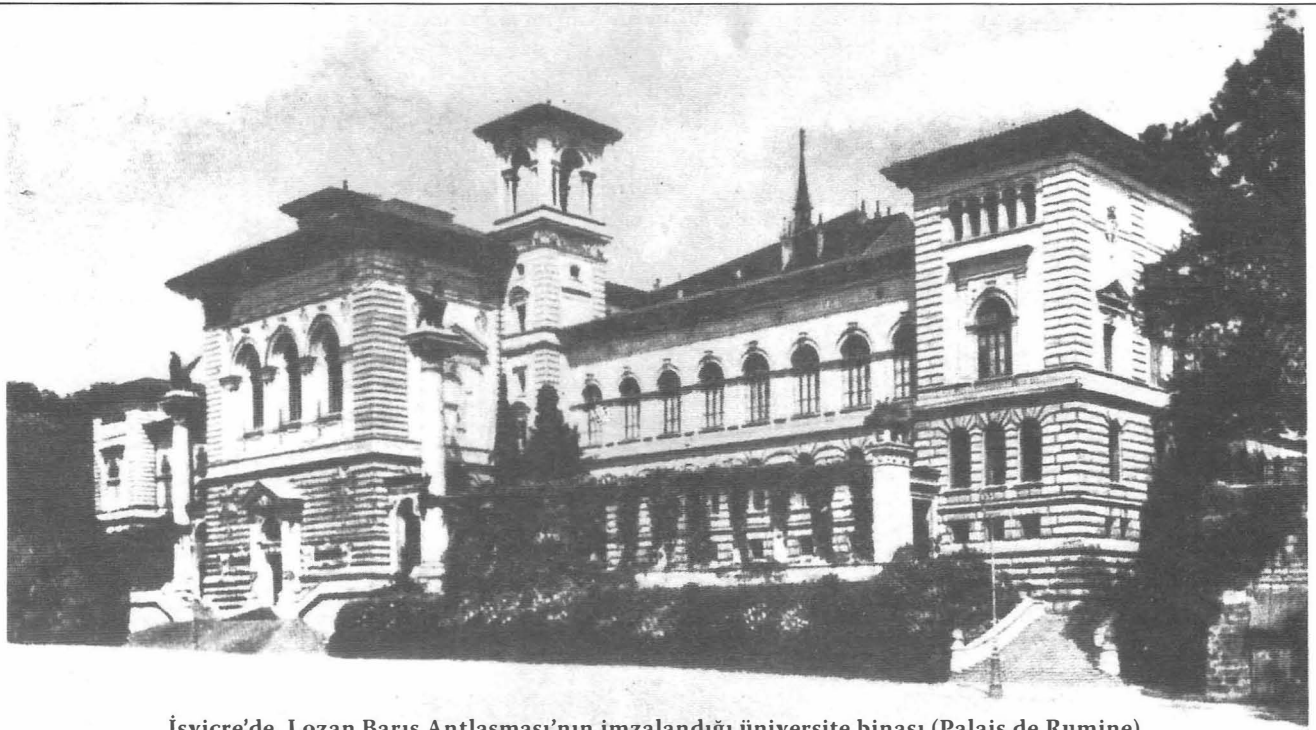

İsviçre'de, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalandığı üniversite binası (Palais de Rumine)

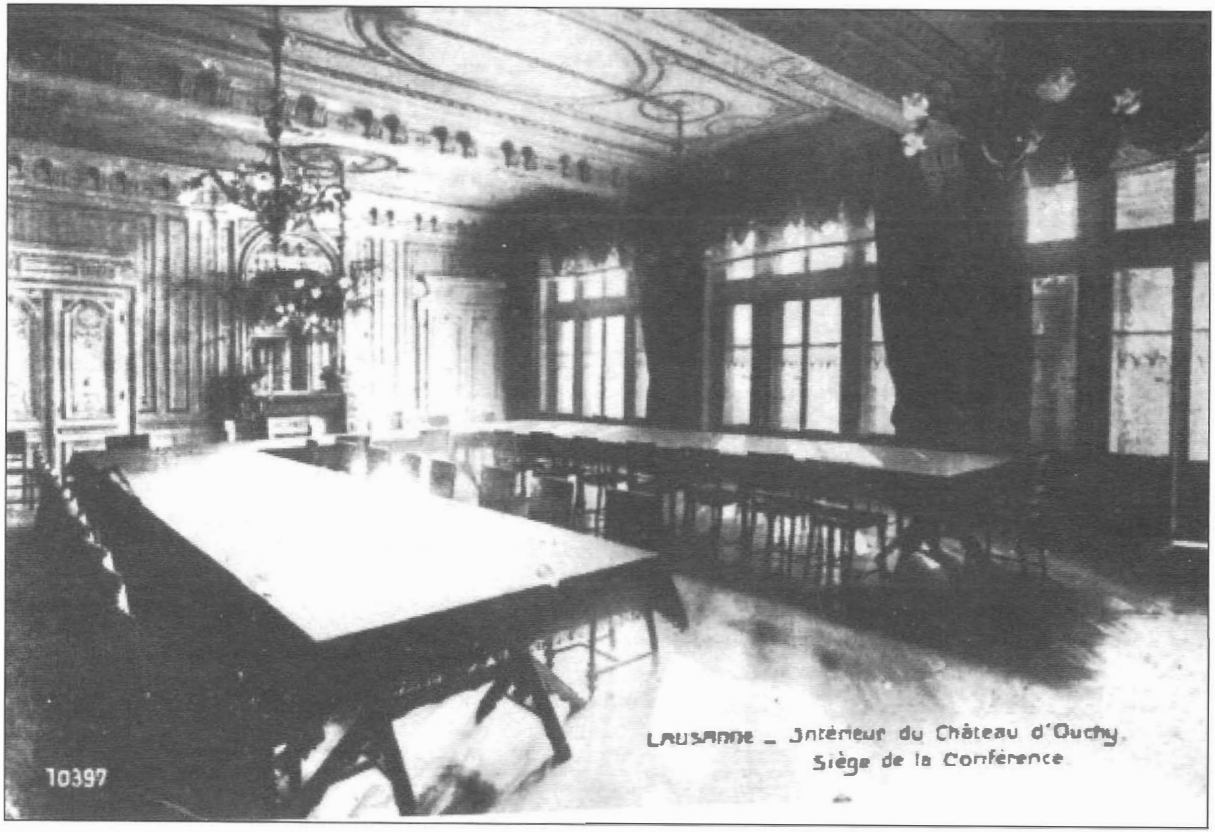

Lozan Barış Konferansı müzakerelerinin yapıldığı Ouchy (Uşi) şatosunun büyük salonu.
(Sol masada beyaz kartla gösterilen yer, İnönü'nün oturduğu yerdir.)

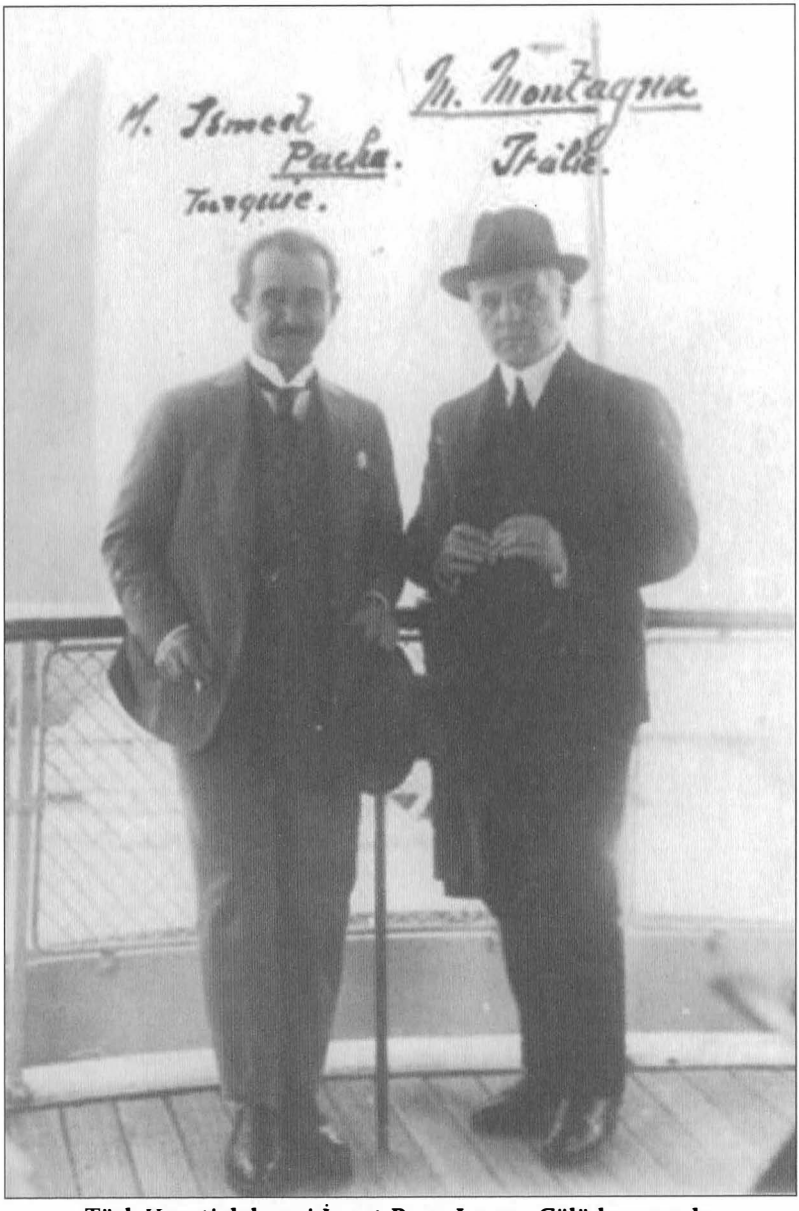

Türk Heyeti delegesi İsmet Paşa, Leman Gölü kenarında İtalyan temsilcisi Montagna ile.

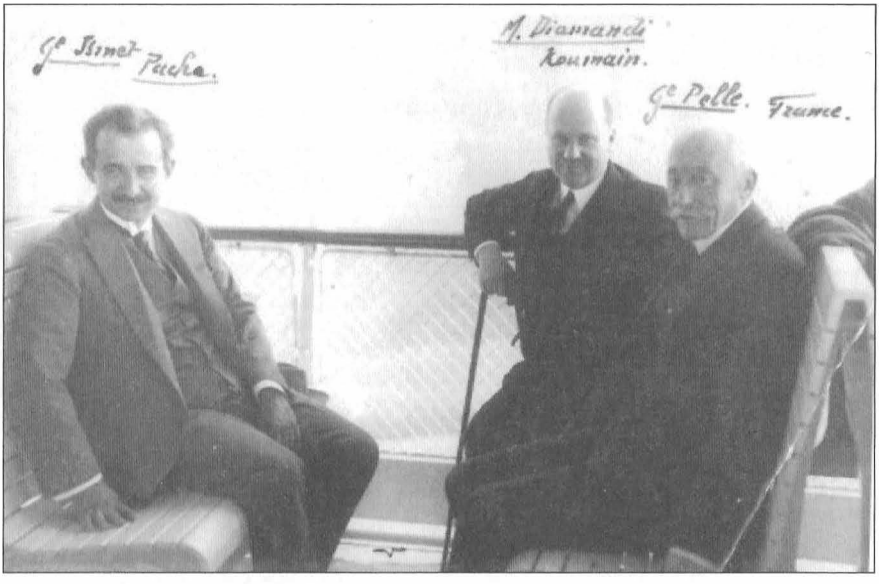

İsmet Paşa, Romanya Baş Murahhası ile Leman Gölü'nde vapurda.

Leman Gölü'nde.

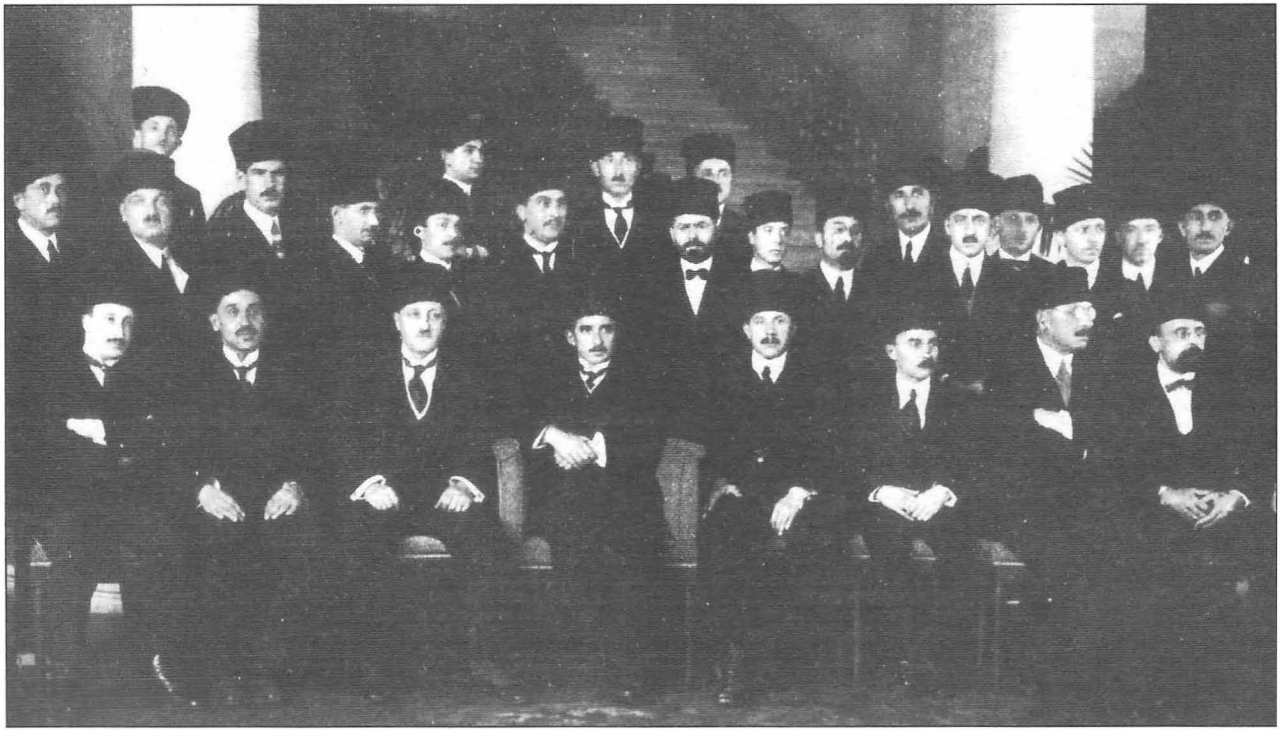

Lozan'a ilk devrede giden Türk delegeleri.

İsmet Paşa ve heyet üyeleri çalışırken.

Lozan görüşmelerini izleyen topluluk.

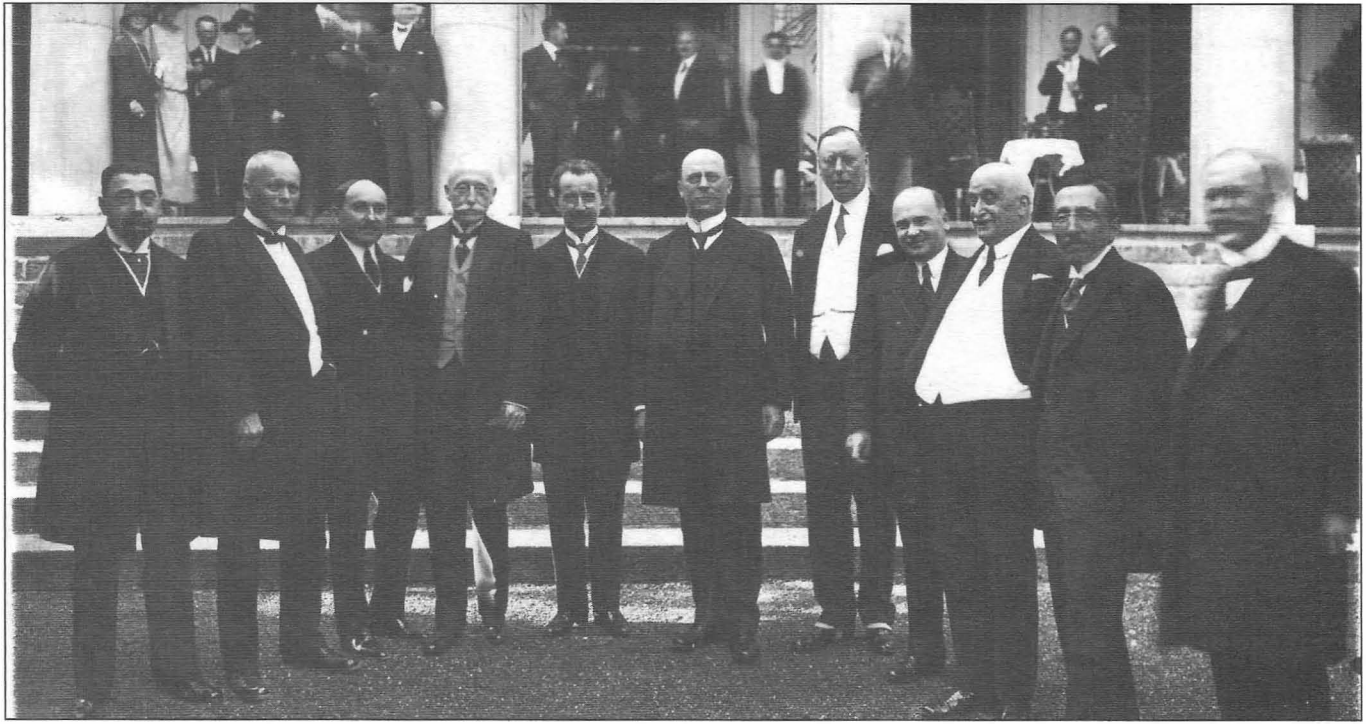

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İngiliz heyetinin Beau-Rivage Palace'ta düzenlediği çayda antlaşmayı imzalayan temsilciler ve bazı delegeler İsviçre Cumhurbaşkanıyla.
Soldan sağa: STANCIOFF (Bulgar), CACLAMANOS (Yunanistan), M. İOVONOVİTCH (Sırp-Hırvat-Sloven), Gn. PELLÉ (Fransa), İ. İNÖNÜ (Türkiye), SCHEURER (İsviçre Cumhurbaşkanı), Sir H. RUMBOLD (İngiltere), C. DIAMANDY (Romanya), Marki C. GARRONI (İtalya), K. OTCHIAI (Japonya).

Ön sıra sağdan sola: Dr. Rıza Nur, ABD gözlemcisi Grew, İsmet Paşa ve Hasan Bey.

Türk Heyeti Lozan Barış Antlaşması'nı imzalarken.

Lozan dönüşünde İstanbul Darülfununu'nda (İstanbul Üniversitesi, 1923).

İNÖNÜ ARŞİVİ
a.212 s.032

Lozan dönüşünde Türk Delegasyonu üyelerinin toplu fotoğrafı.

İsmet Paşa Lozan Barış Antlaşmasını imzaladıktan sonra yurda dönüşünde kendisini karşılamaya gelenlerle.

Mevhibe Hanım, İffet ve Mihri Hanımlarla.

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

A

Açıkalın, Cevat 26
Ağralı, Fuat 26, 47
Ahmet Cevdet 43
Ahmet Refik 44
Akgün, Seçil Karal 9, 77
Apaydın, Zekâi 26
Arar, Celâl Hazım 26
Asım, Mehmed 44
Atabinen, Reşit Safvet 26
ATATÜRK, Mustafa Kemal (**Paşa**) 8, 9, 14, 21, 23-25, 40, 57, 60-62, 73, 77
Aydemir, Şevket Süreyya 77

B

Baha Bey 26
Başak, Seniyüddin 26
Başman, Şefik 26
Bayar, Celal 26
Baydur, Hüseyin Ragıp 26
Bayur, Yusuf Hikmet 26
Bele, Refet 27, 39, 40
Belger, Nihat Reşat 26
Benbassa, Esther 77
Beyatlı, Yahya Kemal 26
Bıyıklıoğlu, Tevfik 26
Bilgehan, Gülsün 77
Bouillon, Franklin 41

C

Caclamanos 85
Cavit Bey 26
Cebesoy, Ali Fuat 40
Child, Richard Washburn 30, 77
Curzon (Lord) 28, 30, 31, 35, 37, 39, 50, 56, 64

Ç

Çilli, Muhtar 26

D

de Forsvil 72
Demir, Şerif 44
Derso 11, 22
Diamandy, C. 85
Doğruöz, Türkân 44
Doruker, Şevket 26
Dürrizade Abdullah Efendi 50

E

Erden, Ali Fuat 77
Ergenç, Özer 77
Ertegün, Münir 26
Esmer, Ahmet Şükrü 43

G

Garroni, C. 85
Grew 86
Gühür, Ziya 44

H

Hasancan, Hamit 26

İ

II. Abdülhamit 49
İffet Hanım 49, 88
İnönü, İsmet (**Paşa**) 7, 11, 13, 24, 25, 27-31, 33-35, 37-42, 47-50, 52, 54, 63, 64, 69, 72-74, 77, 81, 82, 84-86, 88
İnönü, Mevhibe 11, 48, 49, 52, 77, 88
İovonovitch, M. 85

K
Karabekir, Kâzım 27, 39, 40
Karacan, Ali Naci 77
Kaya, Şükrü 26
Kayam, H. Cevahir 57, 77
Kıran, Süleyman Saip 26

M
Meray, Seha L. 7, 74, 75, 77
Metya, Nusret 26
Mihri Hanım 88
Montagna 73, 81
Mussolini, Benito 41, 42

N
Nadi, Yunus 44
Nalin, Mehmet Ali 26
Nansen, Fridtjof 56, 57
Naum, Haim 26, 72
Noradunkyan Efendi 38
Nur, Rıza 13, 21, 25, 29, 48, 73, 86

O
Orbay, Rauf 27, 39, 72
Otchiai, K. 85

Ö
Özkan, Mustafa Şeref 26

P
Paşalyan Efendi 38
Pellé 85
Poincaré, Raymond 31, 41

R
Rıfat Bey 26
Rumbold, H. 85

S
Saka, Hasan 25
Saltık, Veli 26
Scheurer 85
Shaw, Stanford J. 77
Stancioff 85

Ş
Şahan, Zühtü 26
Şar, Safvet 26
Şimşir, Bilâl N. 7, 43, 78

T
Taner, Tahir 26
Tek, Ahmet Ferit 26
Tengirşenk, Yusuf Kemal 24
Tevfik Paşa 20, 21
Tigrel, Zülfü 26
Toker, Özden 8, 11
Towshend 72
Turhan, İlhan 78
Türkgeldi, Ali 26

Ü
Ünaydın, Ruşen Eşref 26, 43
Üstüner, Biray 11

V
Vahdettin 14
Venizelos, Elefteros 37, 38, 56

W
Wilson 13, 31

Y
Yalçın, Hüseyin Cahit 43, 44

Z
Ziya Paşa 20
Zürcher, Eric J. 78

SORULAR DİZİNİ

1. BÜYÜK ÜLKELER İÇİN, OSMANLI DEVLETİ'Nİ DE YAKINDAN İLGİLENDİREN AKDENİZ'İN ÖNEMİ NEYDİ? **17**
2. SEVR ANTLAŞMASININ İÇERİĞİ NEYDİ? **18**
3. BÜYÜK DEVLETLERİN KURTULUŞ SAVAŞI SONUNDA OSMANLI'YA BAKIŞLARI NEYDİ? **18**
4. LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİ NASIL KARARLAŞTIRILDI? **19**
5. LOZAN BARIŞ KONFERANSI KURTULUŞ SAVAŞI'NI MI YOKSA DÜNYA SAVAŞI'NI MI BİTİRMEK İÇİN TOPLANDI? **19**
6. LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİNE TÜRKİYE HANGİ ÇERÇEVEDE DAVET EDİLMİŞTİR? **20**
7. LOZAN GÖRÜŞMELERİNE HALİFELİK MAKAMINI TEMSİLEN HALİFE BİZZAT NEDEN ÇAĞRILMADI? **20**
8. KURTULUŞ SAVAŞI'NA KARŞI ÇIKAN VE YILLARCA ULUSAL GÜÇLERE KARŞI TAVIR ALAN USTANBUL HÜKÜMETİ LOZAN'DA TEMSİL EDİLME İSTEĞİNİ NASIL GEREKÇELENDİRMİŞTİR? **20**
9. LOZAN'A TÜRKİYE'Yİ TEMSİLEN NEDEN YALNIZCA ANKARA HÜKÜMETİ GİTMİŞTİR? **21**
10. SALTANAT NEDEN KALDIRILDI? **21**
11. İTİLAF DEVLETLERİ İKİLİK YARATMAK AMACIYLA İSTANBUL HÜKÜMETİNİ KONFERANSA ÇAĞIRARAK BU HÜKÜMETİ TÜRKİYE ÜZERİNDE HAK SAHİBİ OLARAK TANIDIĞINI ANLATMAK İSTEMİŞTİ. TBMM SALTANATI BUNA RAĞMEN KALDIRIRKEN BÜYÜK DEVLETLER BU KURUMU ULUSLARARASI GARANTİYE ALARAK KORUMAYI NİÇİN DÜŞÜNMEMİŞLERDİR? **23**
12. LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİNE TÜRK HEYETİ BAŞKANI OLARAK NEDEN İSMET PAŞA KATILDI? **23**
13. İSMET PAŞA'NIN BU GÖRÜŞMEYE KATILMASINI ÖZELLİKLE MUSTAFA KEMAL Mİ İSTEDİ? **24**
14. İSMET PAŞA'NIN DİPLOMASİDE BÖYLE BİR BAŞARI GÖSTERMESİNİ SAĞLAYACAK EĞİTİM ALTYAPISI VAR MIYDI? **24**
15. İSMET PAŞA LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİNE KATILDIĞINDA KAÇ YAŞINDIYDI? **24**

16. İSMET PAŞA'YA ALTERNATİF OLARAK LOZAN'A GÖNDERİLECEK KİŞİLERİN KATKISI DAHA FAZLA OLABİLİR MİYDİ? **25**
17. LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NA NEDEN MUSTAFA KEMAL PAŞA DEĞİL DE İSMET PAŞA TÜRKİYE CUMHURİYETİ'Nİ TEMSİLEN KATILMIŞTIR? MUSTAFA KEMAL'İN TÜRK ULUSU LİDERİ OLMASINA RAĞMEN DİPLOMATİK SAHADA YER ALMAMASININ NEDENLERİ NELERDİR? **25**
18. LOZAN'A GİDEN TÜRK HEYETİ KİMLERDEN OLUŞMUŞTU? **25**
19. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE LOZAN'A GİDECEK TÜRK HEYETİNE KİMLER NEDEN KARŞI ÇIKMIŞTIR? **27**
20. RAUF BEY İLE İSMET PAŞA'NIN İLİŞKİSİ NASILDI? LOZAN'A BAŞDELEGE OLARAK GÖNDERİLMEDİĞİ İÇİN BİR SIKINTI YAŞANMIŞ MIDIR? **27**
21. LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NA GİDEN TÜRK DELEGASYONUNUN DİĞER ÜYELERİNİ İSMET PAŞA MI TAYİN ETMİŞTİR? **27**
22. İSMET PAŞA İLE DİĞER ÜYELER LOZAN'DA HEP ANLAŞMIŞ MIDIR? NEDEN SONRA MECLİS'TE ANLAŞAMIYORLAR? **29**
23. İSMET PAŞA BAŞKANLIĞINDAKİ TÜRK HEYETİNİ LOZAN'DA NASIL BİR DURUM BEKLİYORDU? **29**
24. LOZAN BARIŞ KONFERANSI AÇILIŞINDA TÜRK HEYETİNE SÖZ VERİLMİŞ MİDİR? **30**
25. İSMET PAŞA KONUŞMASINI NASIL BİR OLDU BİTTİ İLE YAPMIŞTIR? **31**
26. İSMET PAŞA KONFERANSA KATILANLARIN HEPSİNİN HAYRETLE KARŞILADIĞI KONUŞMASINDA NE DEMİŞTİ? **31**
27. LOZAN'A GİDERKEN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NCE TÜRK HEYETİNE BİR TALİMAT VERİLMİŞ MİDİR? **33**
28. GÖRÜŞMELERE KATILAN TÜRK DELEGASYONU'NA ÖNEMLİ BAZI KONULAR HAKKINDA GİZLİ HÜKÜMET TALİMATI VERİLMİŞ MİDİR? **33**
29. HALİFELİK KONUSUNDA TÜRK TEMSİLCİLERİNE NE GİBİ TALİMAT VERİLMİŞTİ? **34**
30. LOZAN'DA, ÖZELLİKLE İNGİLTERE'NİN KARŞI ÇIKTIĞI EN ÖNEMLİ KONULAR HANGİLERİDİR? **34**
31. LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE YUNANİSTAN NE KADAR ETKİLİ OLMUŞTUR? **37**
32. ERMENİLER VE KÜRTLER ADINA LOZAN KONFERANSI'NA KATILANLAR VAR MIYDI? **38**

33. İSMET PAŞA LOZAN KONFERANSI'NA ATANDIĞI ZAMAN ONA KARŞI BİR HAREKET BAŞLAMIŞTI. KİMLER BU HAREKETİN İÇİNDEYDİ VE SEBEPLERİ NELERDİ? **39**
34. LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NDA FRANSIZLAR VE İTALYANLAR NE DERECE GÜÇLÜYDÜLER? **41**
35. BÜYÜK ÜLKELERDEN VE TÜRKİYE'DEN BASIN MENSUPLARI GÖRÜŞMELERİ DİNLEMEYE KATILDI MI? **43**
36. TÜRKİYE'DE O ZAMAN SÖZ SAHİBİ OLAN HANGİ GAZETELER VE GAZETECİLER VARDI? **43**
37. TÜRKİYE'DEKİ GAZETELERDE LOZAN GÖRÜŞMELERİ GÜNLÜK OLARAK YAYIMLANIYOR MUYDU? **44**
38. HÜKÜMETE MUHALİF GAZETELERDE LOZAN GÖRÜŞMELERİ NASIL ANLATILMIŞTIR? BU GAZETELER YASAKLANMIŞ MIDIR? **45**
39. LOZAN'A TEMSİLCİLER HANGİ ULAŞIM ARACI İLE GİTTİLER? **45**
40. TÜRKİYE TEMSİLCİLERİNİN LOZAN'DA KALDIĞI YERLER (OTELLER) DİĞER ÜLKELERİN TEMSİLCİLERİ İLE AYNI MIYDI? **45**
41. TÜRK HEYETİNİN KALDIĞI OTELİN PARASINI KİM VERMİŞTİR? **47**
42. BARIŞ GÖRÜŞMELERİ İÇİN LOZAN'A KATILIMCI HEYETLER DIŞINDA GELENLER OLDU MU? BUNLAR TÜRK HEYETİ İLE AYNI OTELDE Mİ KALDILAR? **47**
43. LOZAN KONFERANSI'NA KATILAN TÜRK VE YABANCI TEMSİLCİLERİN EŞLERİ DE BİRLİKTE GELMİŞ MİYDİ? **48**
44. İSMET PAŞA'NIN EŞİ MEVHİBE HANIM'IN LOZAN'DAKİ DURUMU NEYDİ VE PROTOKOLDE NASIL KARŞILANDI? **48**
45. DİĞER ÜLKELERDEN GELEN KADINLARLA KIYASLANDIĞINDA MEVHİBE HANIM NE DURUMDAYDI VE NELER YAPMIŞTI? **48**
46. KIBRIS İLE İLGİLİ NELER GÖRÜŞÜLDÜ? LOZAN'DA KIBRIS'IN TÜRKİYE'YE KATILMAMASI DOĞRU MUYDU? **49**
47. DİNİ KONULARI NASIL DEĞERLENDİREBİLİRİZ? **49**
48. İSMET PAŞA HALİFELİĞİ LOZAN'DA TARTIŞMA KONUSU YAPMIŞ MIDIR? **50**

49. KONFERANS TOPLANDIĞINDA NE CUMHURİYET NE DE DEVRİMLER YAPILDIĞINDAN HALİFE LOZAN GÖRÜŞMELERİ VE KABULÜ İÇİN FETVA VERMİŞ MİYDİ? **50**
50. MÜSLÜMANLIKLA İLGİLİ LOZAN'IN MADDELERİ HANGİLERİDİR? **50**
51. LOZAN MADDELERİNDE TÜRKİYE İSLAM/MÜSLÜMAN DEVLET OLARAK KABUL EDİLİYOR MU? **50**
52. MÜSLÜMAN DEVLETLER LOZAN'I TANIDI MI? **52**
53. LOZAN KONFERANSI SIRASINDA DİN ADAMLARI LOZAN KONFERANSI'NA CAMİLERDE DESTEK VERMİŞ MİDİR? **52**
54. LOZAN'DA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KONUMU NEYDİ? **52**
55. AMERİKA NİÇİN LOZAN'I TANIMADI? TANIMAMAK İÇİN Mİ KATILMADI? **53**
56. TÜRKİYE'DE LOZAN'LA İLGİLİ BÜTÜN YAZILARIN, KİTAPLARIN LİSTESİ, BİBLİYOGRAFYASI YAYIMLANDI MI? **53**
57. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN YENİK DÜŞEN DİĞER ÜLKELERİ İLE YAPILAN BARIŞ ANTLAŞMALARIYLA LOZAN'I KARŞILAŞTIRAN BİR ÇALIŞMA YAPILMIŞ MIDIR? **53**
58. CUMHURİYET NEDEN LOZAN KONFERANSI KARARLARI ALINMADAN İLAN EDİLMEMİŞTİR? BÖYLE BİR DURUMDA, TÜRK HEYETİNİN ELİ DAHA GÜÇLÜ OLMAZ MIYDI? **54**
59. KONFERANSTA İSMET PAŞA "İNÖNÜ" DİYE ANILIYOR MU? **54**
60. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI YAPILMASAYDI TÜRKİYE'NİN BUGÜNKÜ DURUMU NE OLURDU? **56**
61. NÜFUS MÜBADELELERİ YAPILMAK ZORUNDA MIYDI? GİRİT'TEKİ TÜRKLER İZMİR'E, AYVALIK'A NİÇİN GELMEK ZORUNDAYDILAR, YANİ ORADA GİRİTLİLER OLARAK YAŞAYAMAZLAR MIYDI? **56**
62. ORTADOĞU VE BALKANLAR'DA, YUNANİSTAN'DAKİ TÜRKLER HARİCİNDE NİÇİN BİR MÜBADELE SÖZ KONUSU OLMAMIŞTIR? **57**
63. SEVR VE LOZAN ANTLAŞMALARI ARASINDAKİ BAŞLICA FARK NEDİR? **58**
64. LOZAN ANTLAŞMASI'NIN TÜRKİYE İÇİN GETİRİLERİ NELERDİR? **58**

65. LOZAN ANTLAŞMASI'NIN TÜRK TARİHİNE ETKİLERİNİ VE SONUÇLARINI NASIL DEĞERLENDİREBİLİR VE BUNLARIN BİLİNMESİ VE ÖNEMSENMESİNİ NASIL ARTIRABİLİRİZ? **59**
66. LOZAN'DA NELER FEDA EDİLDİ VEYA İSTENİLSE DAHA FAZLA ŞEYLER ELDE EDİLEBİLİR MİYDİ? **59**
67. NİÇİN SAVAŞ TAZMİNATI OLARAK YUNANİSTAN'DAN SADECE KARAAĞAÇ İSTASYONU KABUL EDİLDİ? **60**
68. LOZAN GÖRÜŞMELERİ KESİNTİYE UĞRADIĞINDA İZMİR'DE BİR KONGRE TOPLANMIŞTI. BU KONGRE LOZAN GÖRÜŞMELERİ AÇISINDAN ÖNEMLİ MİYDİ? **61**
69. LOZAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE, KURTULUŞ SAVAŞI KAZANILDIĞI HALDE BAZI TOPRAKLAR ALINAMAMIŞ VE BU NEDENLE BAZI KİŞİLER, GÖREVİNİ İYİ YAPAMADIĞI GEREKÇESİYLE İSMET İNÖNÜ'YÜ SUÇLAMIŞTI. İSMET PAŞA GERÇEKTEN GÖREVİNİ İHMAL Mİ ETTİ? **63**
70. İSMET İNÖNÜ LOZAN GÖRÜŞMELERİNİ BİR ARA TERK EDİNCE, GERÇEKTEN BARIŞ GÖRÜŞMELERİ SON BULUP YENİDEN SAVAŞIN ÇIKMA İHTİMALİ VAR MIYDI? **64**
71. PARA VEYA DAHA FAZLA TOPRAK ALINAMAZ MIYDI MİSAK-I MİLLİ'YE UYGUN OLARAK? **64**
72. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI HER MADDESİYLE TÜRKİYE İÇİN YARARLI BİR ANTLAŞMA MI OLMUŞTUR? **65**
73. LOZAN ANTLAŞMASI'NIN BİTİŞ SÜRESİNİ UZATMAK AMAÇLI BİR MADDE ANTLAŞMADA MEVCUT MUDUR? TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN BU KONUDAKİ DÜŞÜNCE VE PLANI NEDİR, NE YÖNDE OLMALIDIR? **65**
74. LOZAN'DA SAVAŞ TAZMİNATI OLARAK YUNANİSTAN'DAN YALNIZCA KARAAĞAÇ'IN ALINMASINA BİR DİPLOMATİK HATA OLARAK BAKILMIYORSA, TÜRKİYE'NİN YENİ SULH POLİTİKASINA DAİR BİR İŞARET OLARAK MI YORUMLANMALI? **66**
75. FENER RUM PATRİKHANESİ VE TÜRKİYE'DEKİ AZINLIKLARIN HAKLARI DÜZENLENMİŞKEN, NİÇİN YUNANİSTAN'DAKİ TÜRK AZINLIKLAR GÖRÜŞÜLMEMİŞTİR? **66**
76. TÜRKİYE SINIRLARI DIŞINDA KALAN TÜRKLERİN VATANDAŞLIK HAKLARINA DAİR NASIL BİR POLİTİKA SÖZ KONUSU OLMUŞTUR? **68**

77. BATI TRAKYA'DA KALAN TÜRKLERİN HAKLARI –EĞİTİM, SİYASET, İNANÇ VS– NİÇİN GÖRÜŞÜLMEMİŞ VE GÖZETİLMEMİŞTİR? **68**
78. TÜRKİYE LOZAN'DA NİÇİN OSMANLI DEVLETİ'NİN ORTADOĞU TOPRAKLARINDA KURULAN DEVLETLERİN DIŞ POLİTİKALARINA DA BİR OTORİTE OLUŞTURMAYA ÇALIŞMADI? **68**
79. MİSAK-I MİLLİ SINIRLARININ TAMAMEN KORUNMASI MÜMKÜN MÜYDÜ? **69**
80. LOZAN'DA BATUM VE HATAY NEDEN ALINAMADI? **69**
81. LOZAN'DA BOĞAZLARIN TAMAMEN TÜRK HÂKİMİYETİNE GİRMESİ SAĞLANMALI MIYDI? **69**
82. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI TÜRK ULUSUNA HANGİ BAŞLIK ALTINDA DUYURULMUŞTUR? **71**
83. LOZAN'DA 100 YIL SONRA AÇIKLANACAK GİZLİ MADDELER VAR MIDIR? **71**
84. LOZAN ANTLAŞMASI'NDA TÜRKİYE, OSMANLI DEVLETİ'NİN BİR DEVAMI OLARAK GÖSTERİLMİŞ MİDİR? İKİ YAPI ARASINDAKİ FARK NET BİR BİÇİMDE BELİRTİLMİŞ MİDİR? **71**
85. MÜZAKERELER SIRASINDA YA DA ARA VERİLDİĞİNDE HAHAMBAŞI HAİM NAUM EFENDİ TARAFLARLA HERHANGİ BİR TEMASTA BULUNMUŞ MUDUR? **72**
86. LOZAN GÖRÜŞMELERİ NEDEN 8 AY SÜRMÜŞTÜR? **72**
87. LOZAN GÖRÜŞMELERİNDE KÜRTLER İLE İLGİLİ BİR GÖRÜŞME YAPILDI MI? **73**
88. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI NEREDE İMZALANMIŞTIR? **73**
89. LOZAN ANTLAŞMASI'NDA ATATÜRK İLE TÜRK HEYETİNİN ÇELİŞTİĞİ MADDELER VAR MIYDI? **73**
90. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN İLK VE SON MADDELERİ NELERDİR? **74**

Sevr'den Lozan'a Türkiye haritası

Elinizdeki bu kitapta Lozan'ın 90. yıldönümünde gençlerin, üniversite öğrencilerinin, antlaşmada dikkatlerini çeken, açıklanmasını istedikleri 90 sorunun cevabını vermeye çalıştık.

Kendilerine özgü bakış açıları ile bizim ufkumuzu açtılar. Onlardan çok şey öğrendik.

Atatürk bize küçükken, hep;

"Çocuklar kendinize güvenin, soru sorun" derdi. Hiç unutmadım.

Her yaştaki sevgili gençlerimiz, değerli okurlarımız, sizler de kendinize güvenip, sorular sormaya devam edin.

Özden TOKER
İnönü Vakfı Başkanı

- **LOZAN'DA 100 YIL SONRA AÇIKLANACAK GİZLİ MADDELER VAR MIDIR?**
- **LOZAN'DA BATUM VE HATAY NEDEN ALINAMADI?**
- **İSMET İNÖNÜ LOZAN GÖRÜŞMELERİNİ BİR ARA TERK EDİNCE, GERÇEKTEN BARIŞ GÖRÜŞMELERİ SON BULUP YENİDEN SAVAŞIN ÇIKMA İHTİMALİ VAR MIYDI?**
- **LOZAN GÖRÜŞMELERİNE HALİFELİK MAKAMINI TEMSİLEN HALİFE BİZZAT NEDEN ÇAĞRILMADI?**
- **...**

Bilgi

THG
0193214
BLV

SERTİFİKA NO 15033

9 789752 204881

ISBN 978-975-22-0488-1
2013.06.Y.0105.4877

KDV Dahil 10 TL